

26
S-49

539 f.

THE
UNIVERSITY OF
TORONTO
LIBRARY

1199-ԱԿ

ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

ՆԱՄԱԿՆԵՐ

ՍՈՒՐԲ ԽՈՐՀՐԴՈՅՍ ՎՐԱՅ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

ՏԵՏՐԱԿ Բ.

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՊՐՈՒՍԱՑԻՈՅ ՏԵՐ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

ՉԱՄՈՒՌՃԵԱՆՑ

ՀՐԱՄԱՆԱՒ ՏԵԱՌՆ ՄԱՏԹԻՈՍԻ

ԱՌԱՔԵԼԱՇԱԻԴ, ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԵՒ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՅ

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻՒՀԷՆՏԻՍԵԱՆ

=1846=

12995

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՅՈՒՆԱՐԻ ԿԵՆՏՐԱԼ ԿՆՆՈՒՄԻ

ԳՅՈՒՄԱՆԻ ԿՆՆՈՒՄ

ՏՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ

ԿՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ

ԿՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ

ԿՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ

ԿՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ

ԿՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ

ԿՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ

ԿՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ

ԿՆՆՈՒՄ ԿՆՆՈՒՄ

564-2004

ՄԵՍՆ Բ.

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՑ

ՎԿԱՅՈՒԹԵԱՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

ԴԵՐ Դ.

10. ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻ 2

ԼՍՈՐ ոչ համառօտ և ոչ ընդարձակ պատմութիւնը ընելու կարօտ չեմք. ամէն մարդ կը ճանաչէ որ Հայոց աղգը հաւատքի բերող և քրիստոնէութիւն սորվեցրնողը այս երանելիս է. անոր համար Հայոց եկեղեցին կ'երգէ երանելի հայրապետիս տօնախմբութե՛ օրը. « Լուաջնորդ » հաւատոյ և լուսաւորիչ անձանց մերոց » (Շարական . կանոն , հե) : Եւ թէ որ սրբոյն Պօղոսի առաքելոյ խօսքը պիտի բռնեմք նէ՛ որ կ'ըսէ . « Յիչեցէք զառաջնորդս ձեր » որք խօսեցան ձեզ զբանն Լստուծոյ , հաւ » յեցեալք յելս գնացից նոցա՝ նմանողք եղե » ղոս : հասարոցն » (Եբր . Ժգ . 7) , այս երա » նելիիս հաւատքը սորվելէն ետքը պարտա » կան եմք անոր նման հաւատալու , ինչպէս » որ ինքն ալ իրմէ առաջ եղողներուն պէս » հաւատաց . ինչպէս որ անոնք ալ իրենց » նախորդներուն պէս հաւատացին մինչեւ » առաքելոյ ժամանակը , և մինչեւ Քրիստ

տոսի ատենը : Արանեւոյս ծրնունդն է Քրիստոսի 257 թուին . չարչարանք քաշելը հաւատքի համար՝ 286 թուին . խոր վերապէն ելլել և քրիստոսական հաւատքը Հայոց ազգին քարոզելը՝ 301 թուին . և 30 տարի հոգեւոր հովուութի ընելէն ետքը իրեն հոգեւոր որդւոցը վրայ , ինքն ալ 74 տարվան ծերութեան հասակին հասած ըլլալով՝ ազգին հոգեւոր պաշտօնը իր Արիստակէս տղուն յանձնելով Սեպուհ լեւոր կ'առանձնանայ . և հոն կը վախճանի : Սա հուանը ճիշդ թուականը չի գիտցրվիր :

Տրդատ թագաւորը ասիկայ ուզեց որ կռապաշտութեան դարձնէ , երանելիս իր հաւատքին վրայ ամուր կենալով բազմաթիւ չարչարանքներ քաշեց . և չարչարանքին մէկն ալ այն էր՝ որ մէկ ոտքէն կախեցին , գլխուն տակը դարչահոտ բաներ կը ծխէին . մէկ գիէն ալ դալար գաւազաններով տասն հոգի զինքը կը ծեծէին . և այս չարչարանքիս մէջ մնաց եօթն օր : Այս միջոցիս երկար և ոգէշարժ աղօթք մը խօսեցաւ երանելին , և համառ օտագիր գրագիրներ հոն նստելով՝ բերնէն ելած խօսքերը շուտ մը կը գրէին . որ ետքը տարին թագաւորին տուին , ինչպէս որ կը պատմէ Ագաթանգեղոս (Պատմ. հայոց. ԳԼ. Ը. Բ. 85. 86. րր. 11 կէտք. 1835) : Այս աղօթքս Ագաթանգեղոս՝ ամբողջ կը գրէ իր պատմութիւն կարգին (Թ. Գ. 61. 85) : Այս Ագաթան

գեղոս՝ Տրդատ թագաւորին գրագիրն էր .
ինչպէս որ կ'ըսէ Խորենացին (Պատմ . Բ . 67 .
պար . Վ Էնէր . 1827) . և ինքն ալ կ'ըսէ՝ որ
« Ոչինչ կարի անտեղեակ լեալ ձեռնար
» կուժեան նշանագրաց » (Ագաթան . Բր .
15) . ըսելէ որ՝ համառօտագրութեան ալ
հմուտ էր . և պատմութիւնը նոյն Տրդա
տայ հրամանաւը գրեց , ուստի Վ ուսաւոր
չին աղօթքն ալ ինչ որ երանելոյն բերնէն
ելաւ նէ՝ այն գրած պիտի ըլլայ . կարելի է՝
որ աղօթքը զրուցած ատենը հոն գրանը
վող գրագիրներէն եղած ըլլայ . և այն ա
տենը այս աղօթքիս համար ալ կը յարմարի
Ագաթանգեղոսի ըսելը . « Բայտ օրինակի
» գրելոցս առ 'ի մէնջ՝ ոչ եթէ 'ի հին համ
» բաւուց տեղեկացեալք մատենագրել ,
» այլ մեզէն իսկ ականատես կերպարանաց
» և աւրնթերակայ հոգեւորական գործոցն
» լուսաւոր շնորհապատում վարդապե
» տութեն » (անդ . Բր . 18) : Ագաթան
գեղոս հոն գրանըված չըլլայ ալ նէ՝ թա
գաւորական գիւանէն ասոր արձանագիրը
առնելուն և պատմութեանը կարգը գրնե
լուն ամենեւին կարծիք չկայ . ուստի ա
ղօթքին խօսքը բուն իսկ սուրբ Վ ուսա
ւորչին խօսքերն են :

Այս աղօթքիս կարգը երանելի հայրա
պետը կ'ըսէ . « Վ ասն զի սովոր էին մար
» դիկ ուրախ լինել 'ի մեհեանս կռոցն զո
» հիւքն՝ զոր անմունչոցն մատուցանէին :

« Վասն այնորիկ և դու կոչեցեր ՚ի զենու մն
 « որդւոյքս զտիեզերս և ասացեր, զպարա-
 « րակ իմ զենեալ է, և զճաշ իմ պատրաս-
 « տեալ է, և բազմացուցեր զուրախութի
 « ՚ի խաչելոյ որդւոյքոյ, և յագեցուցեր
 « զամենայն տիեզերս ՚ի կենդանարար մարմ-
 « նոյ. որ էն կերակուր և կենդանութիւն
 « բաւականի ամենայն երկրպագուաց քոյ
 « ընդ ամենայն տիեզերս » (Ագաթ. Բ. 69. 70) :

Կուսապաշտները զոհ կ'ընէին՝ կ'ըսէ սբ
 հայրապետը. և այնպէս էր սովորութիւնին՝
 որ ըրած զոհերնուն միսէն կ'ուտէին : Տէրն
 մեր Քրիստոս աշխարհքի մեղքը քաւելու
 համար անանկ զոհ մը եղաւ՝ որ ասոր պէս
 կատարեալ զոհ չէր կրնար ըլլալ. քանզի
 ինչպէս որ սուրբ առաքեալը կ'ըսէ՝ « Քս
 « միանգամ մատուցեալ պատարագ առ ՚ի
 « բառնալոյ զմեղս բազմաց » . և մեղաց
 թողութիւն ըլլալէն ետքը՝ ուրիշ պատա-
 րագի կամ զոհի կարօտութիւն չի մնար .
 « Ուր թողութիւն է, ոչ ևս պիտոյ է վասն
 « մեղաց պատարագ » (Լեւր. Թ. 28 : Ժ. 18) :
 Եւ որովհետեւ հեթանոսները իրենց ը-
 րած զոհին միսէն կ'ուտէին. տէրն մեր Քս
 ալ իրեն մարմինը տուաւ հաւատացելոյ
 որ ուտեն. յագեցոցեր զպիեզերս ՚ի կենդանա-
 րար մարմնոյ : Ի՞նչ որ սբ հայրապետը մարմին ը-
 սելով մարմնոյ նմանութի հասկընար. կամ
 յագեցոցեր բառը ուրիշ նշանակութիւնով

մը առած ըլլար, նմանուի՛ր յարմար չէր ըլլար. այլ ասանկ անճոռնի միտք մը կ'ելլէր. ինչպէս որ հեթանոսները զոհին Բոն միսէն կ'ուտէին, անանկ ալ քրիստոնեայք մեղաց քաւութեան համար զոհ եղող Քրիստոսին մարմնոյն օրինակը կ'ուտեն:

Քրիստոսի արեան համար ալ սուրբ Առասաւորչին հաւատքը նոյնն է. իսկական արեան ճաշակումն կը ճանչնայ. այն արեանը՝ որ խաչին վրայ թափեց Տէրն մեր աշխարհի փրկութե՛րը համար: «Այլ քան զի ուտէին և ըմպէին մարդիկ զարիւն զոհից անասնոց դիցապաշտութեան, վնայսորիկ եհեղ զարիւնն իւր 'ի վերայ փայտին. զի փայտն ընդ դրօշեալ փայտիցն, և ինքն ընդ մարդագէմ պատկերացն սլող ծութեան, և արիւնն իւր ընդ նուագացն ուրախութեան արեանցն, որով և նորոգումն մարմնոց դաւարութե՛ մարդկան. զի եկն գնեաց զմեզ արեամբն իւրով 'ի սարկութիւն ծառայութեան աստուածութենէ իւրոյ և ազատեաց 'ի ծառայութենէ չարութեան մեղացն. զի մեք եմք գին արեան որդւոյ քո. փրկեալք և ազատեալք արեամբ և մարմնով նորա» (անդ. Բիլ. 70. 71): Ինչ համեմատութի՛ ըրաւ սուրբ հայրապետը՝ զոհից մտերուն և Քրիստոսի մարմնոյն հետ՝ ճաշակման կողմանէ, նոյնը ըրաւ և զոհերուն արեանն ու Քրիստոսի արեանը հետ, ուստի իւր

Կողմանէ : Այլ չենք կրնար խնդիր
 յարուցանել թէ ինչո՞ւ միայն հաթանոսաց
 համար՝ զոհից արիւնը կ'ուտէին և կը խը-
 մէին կ'ըսէ , և մեզի համար չըսեր թէ Քսի
 արիւնը կը ճաշակեմք : Քանզի նախ՝ բաղդա-
 տու թիւնը ինքնին կը ցըցընէ թէ՛ ինչպէս
 որ հեթանոսները իրենց զոհին արիւնը կը
 ճաշակէին , նմանապէս մենք ալ՝ մեզի հա-
 մար պատարագվող Քրիստոսի արիւնը կը
 ճաշակեմք : Այլ երկրորդ՝ մարմինն ալ ա-
 սոր նման բաղդատու թեան տակ ձգելով՝
 գործածու թէ կողմանէ երկուքն ալ նման
 ըլլալնուն համար՝ մի և նոյն բանը երկուքին
 վրայ ալ կրկնելը հարկ չի սեպեց . բաղդա-
 տու թեան միայն մէկ ծայրը գնելը բաւա-
 կան սեպեց , որ մէկալ ծայրն ալ կը հաս-
 կըցվի :

Սուրբ Առասաւորիչ հայրապետը իրեն
 հաւատքը միայն այս չարչարանքիս ատենը
 առ Աստուած դաւանելը հերիք չի սեպեց .
 իրեն միջնորդու թեամբը հաւատոյ լուսով
 լուսաւորվելու ժողովրդեանն ալ քարոզելը
 հարկ սեպեց . ուստի իրեն քարոզու թիւն
 ներուն մէջ կ'ըսէ : « Աբբ 'ի Քս մկրտե-
 » ցան ճշմարիտ հաւատով և սուրբ սիրով՝
 » հաղորդին մարմնոյ և արեան փրկչին՝ որ
 » գրաւական է փառաց յուսոյ յարու թէն :
 » Մտ բանին տեառն թէ՛ քանիցս անգամ
 » եթէ ուտիցէք 'ի մարմնոյ իմմէ և ըմպի-
 » ցէք յարեան իմմէ , գիտատե մահուան

» իմոյ պատմեսցիք մինչեւ ՚ի դարձ դալըս
 » տեան իմոյ յերկիր » (Յաճախապատում ,
 Ճառ , Ժգ . Եղևակոս . 185 . Կոստ . 1824) :

Այս խօսքիս մէջ նկատելու արժանի
 երկու բան կայ : Սէկը այն՝ որ փրկչին մարմ
 նոյ և արեանը՝ Գրասական Կենաց յոսոյ յարու
 լեան կ'ըսէ . և ասիկայ՝ Յովհաննու աւե
 տարանին խօսքէն առնելով թէ , « Ար ուտէ
 » զմարմին իմ և ըմպէ զարիւն իմ , ունի
 » զկեանս յաւիտենականս . և ես յարու
 » ցից զնա յաւուրն յետնում » (Յով . զ . 55) .
 անանկ է նէ՝ սուրբ Վուսաւորիչն ալ Յով
 հաննու վեցերորդ գլուխը նրկարագրա
 կան մտօք կը հասկընար . այլաբանութիւն
 չէր տեսներ այն խօսքերուն մէջ : Եւ որ
 տեղ և որ հայրապետ՝ որ հազորդութեան
 խորհրդոյն Կենարար անուն կուտայ նէ՝ նոյն
 Յովհաննու աւետարանին խօսքը կը նա
 յի՝ որ Քրիստոս ըսաւ . « Հաց Աստու
 » ծոյ է որ իջանէ յերկնից , և կեանս տայ
 » աշխարհի » (անդ , 33) . ըսել է որ՝ այն
 ալ Յովհաննու վեցերորդ գլխոյն մէջ այ
 լաբանութիւն չի տեսներ , նկարագրական
 մտօք կը հասկընայ : Նկատելու արժանի
 երկրորդ բանն է՝ որ տեառն մերոյ խօսքն
 է ըսելով այնպէս մէկ բան մը կը բերէ՝ որ
 Քրիստոս անանկ խօսք չէ՛ ըսած , առաքե
 լոյն թղթոցը մէջը ասոր նման բան մը կայ ,
 բայց ամէն կերպով յար և նմանը չէ , բառ
 փոխված է : Առաքեալը կ'ըսէ . « Քանիցս

„ անգամ թէ ուտիցէք զհացս զայս և զբա-
 „ ժակս ըմպիցէք, զմահն տեառն պատմե-
 „ ցէք մինչեւ եկեսցէ նա ” (Ա. Կորն. Ժա .
 26) : | ուսաւորիչը Քրիստոսի ըսել կու-
 տայ . “ Քանիցս անգամ եթէ ուտիցէք ՚ի
 „ մարմնոյ իմմէ և ըմպիցէք յարե՛նէ իմմէ,
 „ զյիշատակ մահուան իմոյ պատմեսցիք մին-
 „ չեւ ՚ի դարձ գալստեան իմոյ յերկիր ” :
 Բայց սուրբ գրոց և | ուսաւորչին խօսքին
 մէջ տարբերութիւն բնաւ չկենալէն զատ՝
 ամէն կերպով միաբան է . անանկ որ՝ Քր-
 ժիստոսի ըսած խօսքին մեկնութիւնը ին-
 քը չի տար, առաքելոյն տալ կուտայ : Քր-
 ժիստոս սուրբ խորհուրդը սահմանած ժա-
 մանակը իր մարմինն ու արիւնը առաքեալ-
 ներուն տալով ըսաւ . “ Օայս արասցիք առ
 „ իմոյ յիշատակի ” : Պօղոս առաքեալը այս
 սահմանադրութիւնս պատմելով՝ հացն ու
 բաժակը ինչ ըլլալը հասկըցընելէն ետքը
 Քրիստոսի այս վերջին խօսքը կը մեկնէ վե-
 րոյիշեալ խօսքովը . Քրիստոսի ըսած զայս
 բառը առե՛ք կերա՛յք և արբե՛ք բառերուն տեղը
 հասկընալով . և ասով բնական իմաստը ե-
 րեւան կ'ելլէ . զայս արասցի՛ք ըսելը՝ առե՛ք կե-
 րա՛յք, այս է մարմին իմ . արբե՛ք ՚ի սմանէ ամենե-
 չեան, զի այս է արիւն իմ ըսել կ'ըլլայ . և աս-
 կէց կ'ելլէ | ուսաւորչին խօսքը, “ Քանիցս
 „ անգամ թէ ուտիցէք ՚ի մարմնոյ իմմէ և
 „ ըմպիցէք յարե՛նէ իմմէ ” : Քրիստոսի առ-
 իմոյ յիշատակի ըսածին միտքն այ առաքեալը

կը հասկըցընէ, որ այս հացըս իմ մարմնոյս յիշատակ՝ և բաժակը իմ արեանս յիշատակ ըրէք ըսել չէ՛ եղեր. ինչպէս որ աւետարանին միտքը մենք շիտակ կը հասկընամք ըսելով պարծենցողները կը կարծեն, և ասանկ կարծելով առաքելոյն մըտքէն կը հեռանան: Առաքելոյն բացատրածը այն է՝ որ այն հացը և այն բաժակը՝ որ Քրիստոսի մարմին և արիւն եղաւ, քանի որ ուտէք և խմէք նէ՛ իմ աշխարհի փրկութե՛ համար մեռնելըս պատմեցէք. «Օ մահ տեսաւն պատմեցէք» : Եւ ասկէց կ'ելլէ Քրիստոսի առ իմոյ յիշատակի ըսածին ալ բացատրուիլը, ինչպէս որ սուրբ Առասաւորիչը կ'ըսէ «ըզ» յիշատակ մահուան իմոյ պատմեսցիք մին» : Շեւ 'ի դարձ գալստեան իմոյ յերկիր» : Այս վերջին յաւելուածս՝ որ առաքեալը համառօտ խօսքով միւլե- եկեացէ նա ըսելով կը լըմնցընէ, և Առասաւորիչը քիչ մը ընդարձակ կ'ընէ, Քրիստոս բնաւ չըսաւ. բայց առանց ժամանակ մը որոշելու արասցի՛ք ըսելէն ասանկ կը հասկընայ թէ՛ սուրբ առաքեալը և թէ՛ ընդհանուր եկեղեցին, որուն մտացը թարգման է այս տեղ սուրբ Առասաւորիչը : Եւ այս խօսքովս նորաղանդներուն բերանն ալ կը գոցէ, որ անդադար կրկնաբանելով կ'ըսեն. թէ որ առաքեալը այն հացն ու գինին Քրիստոսի մարմին և արիւն կը ճանչնար նէ՛ ինչո՞ւ համար հայ և գինի ըսաւ : Բայց որովհետեւ առա-

քեայր լոկ պարզապէս հաց և գինի չըսաւ ,
այլ գիմորոշով և դերանու՛նով յատկացոյց .
ղհացս զայս . զԲաթախս , ըսելով . որով յայտնի
կը ցըցընէր թէ հասարակ հաց և բաժակ
չէ . այլ վերը պատմածն է , որուն համար
ըսեր էր թէ Քրիստոս ձեռքը առնելով և
գոհանալով՝ մէկուն համար՝ « Լ՛յս է մար-
» մին իմ » , և մէկալին համար՝ « Լ՛յս է ա-
» րիւն իմ » ըսաւ : Արով հաց ըսածը մար-
մին՝ և գինի ըսածը արիւն են : Սուրբ լու-
սաւորիչն ալ ասանկ հասկընալով՝ արտա-
քին երեւոյթներուն անունին տեղը բուն
էութեանը անունը դրաւ :

Լ՛յս պատարագս՝ կամ Քրիստոսի մար-
մինէն ուտել և արիւնէն խմելը՝ մինչեւ աչ-
խարհքիս վերջը պիտի ըլլայ ամէն օր : Քնի
արասջի՞ք ըսելէն Պօղոս առաքեայր ասանկ
մակաբերեց որ՝ Քրիստոսի պատուիրածը
կատարելով Քրիստոսի մահը պիտի յի-
շեմք « մինչեւ եկեսցէ նա » : Լ՛սոր համար
ընդհանուր քրիստոնեացք մինչեւ աչխարհ-
քիս վերջը ամէն ժամանակ զՔրիստոս կը
պատարագեն և պիտի պատարագեն¹ :

1 Սերբերիանոս Գաբազու եպիսկոպոսն ալ Քրիստո-
սի խօսքը առաքելոյն խօսքովը կը մեկնէ սուրբ Լուսա-
ւորչին պէս . « Քրիստոսի պատարագ հանապաղ մատչի :
» Վասն որոյ և կենարարին յայտ արարեալ , թէ խորհուր-
» դըն չծառայէ ժամանակաց և աւուրց , կամ ամոց և
» տարեաց . ասէ ցաշակերանն , քանիցս անգամ և ուտի-
» ցէք զհացս զայս , և ըմպիցէք զբաժակս զայս , զիմ մահ
» պատմեսցիք » (Ճառք Սեբեբ . Ճառ . Ե : Ըղթ . 186 . ԳՊ .
հյ . ԸԳ . Վէնէք . 1827) :

Նորազանգները ասոր գէմ կենալով՝ Պօղոս առաքեալն ալ իրենց կուսակից բըռնել կ'ուզեն . բայց թէ որ իրենց վկայուած թիւն բերած խօսքը իրենց միտքը հաստատէ նէ՝ հարկ կ'ըլլայ ըսել որ սուրբ առաքեալն ալ հակասութեան մէջ է ինկեր . մէկ սեղ ըսածը ուրիշ անգամ ըսածովը աւրեր է , և զինքը իբրեւ քարոզիչ բըռնելով խօսքը մըտիկ ընողներուն մէջ իրարու հակառակ վարդապետութիւն սերմանելով՝ քրիստոնէից միութիւնը երկուքի բաժնել ուզեր է . կորնթացիներուն ապսպրելով՝ որ մինչեւ Քրիստոսի միւսանգամ գալուստը Քրիստոսի մարմինը ուտեն և արիւնը խըմեն . որ առանց սպառարագի և առանց փոխարկութեան չըլլար և եբրայեցիներուն ապսպրելով՝ որ մէկ մըն ալ սպառարագ չընեն . քանզի Քրիստոս սպառարագեցաւ և մեղաց թողութիտուաւ , և անկէց ետքը սպառարագը ոչինչ է (Նքր . թ . Ժ) :

Բայց Պօղոս առաքեալը՝ թող այն որ Հոգւով սրբով կը խօսէր , մարդկային իմաստութեամբ ալ վարժըված էր . և այդպէս հակասութեան մէջ չէր իյնար . և եբրայեցիներուն գրրած նամակին միտքն ալ նորազանգներուն մտքէն շատ հեռու է : Առաքեալը Քրիստոս հրէից զոհերուն հետ բաղդատելով՝ հրէական օրէնքին զոհերուն բազմութենէն անոնց անպիտան

ւլլալը՝ և մեղաց թողութեան վրայօք օ-
 գուտ չունենանին կը հասկըցընէ . Քրիս-
 տոս պատարագելէն ետքը պատարագնե-
 րը խափանելէն ալ կը հետեւցընէ՝ որ մե-
 ղաց թողութեան համար Քրիստոսէն ետ-
 քը ուրիշ պատարագ պէտք չէ . որովհե-
 տեւ պատարագաւ մեղաց թողութիւն
 կ'ուզէինք նէ՝ ահա՛ անիկայ Քրիստոսով
 եղաւ : Բայց ասկէց չի հետեւցընէ որ՝
 մեղաց թողութիւն գտնելէն ետքը Քր-
 իստոսի կարօտ չեմք , այլ մանաւանդ ա-
 սոր հակառակը յայտնի կը խօսի . Քահա-
 նայապետին երկու պաշտօն կը նշանակէ .
 մէկը՝ հանապազ իր պաշտօնին վրայ կե-
 նալ . և երկրորդ՝ մեղքերը ջնջելու կարող
 չըլլալու կողմէն իրարու նման պատարագ-
 ներ ընել : « Լ'մենայն քահանայապետ կայ
 » հանապազորդ ՚ի պաշտաման , և զնոյն
 » պատարագս մատուցանէ բազում ան
 » քամ որք ոչ երբէք կարող են բառնալ ըզ-
 » մեղս » (Լեբր . Ժ . 11) : Լ'յս երկու պաշ-
 տօններուն մէկը Քրիստոս մինչեւ հի-
 մա կ'ընէ . և մէկը մէկ անգամ մը միայն
 ըրաւ . « Իսկ սա զմին վասն մեղաց մատոյց
 » պատարագ , և մշտնջենաւոր նստաւ
 » ընդ աջմէ Լ'ստուծոյ » (անդ 12) : Երբէն
 պատարագելու բան մը չունի . քանզի մի
 և նոյն պատարագը բաւական է մինչեւ
 յաւիտեան իր գործը կատարելու . « Քան
 » զի միով պատարագաւ կատարեաց զսրը

» բեալսն 'ի մշտնջենաւորս » (անդ . 14) .
 Քնի եկեղեցին ալ ուրիշ պատարագ չունի .
 հրեայները գառն մը կը զոհէին , միւս տա-
 րին մէկ ուրիշ գառն մըն ալ կը զոհէին .
 հասկըցընելով որ անցած տարվան գառնը
 բաւական չէ եղեր . և այսպէս ամէն տա-
 րի զատ զատ գառն զոհելով՝ ամէնուն ալ
 անբաւական ըլլալը կը խոստովանէին : Սեր
 ամէն օր պատարագածը մի և նոյն Քրիս-
 տոս է . քանզի կատարելապէս գիտեմք որ
 մեր ամենեցուն փրկութեան բաւական է
 անիկայ . և ամէն օր կը պատարագեմք նէ՝
 իրեն պատուէրը կը կատարեմք , որ ըսաւ .
 « Օ այս արասջիք առ իմոյ յիշատակի » . և
 ինչպէս որ հեթանոսները իրենց զոհերուն
 մարմինէն կը հաղորդէին , մենք ալ Քրիս-
 տոսի մարմինէն կը հաղորդեմք , որ է մեր
 ճշմարիտ զոհը և պատարագը . ինչպէս որ
 ըսաւ սուրբ | յուսաւորիչը աղօթքին մէջ :

11. ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ

Ասոր համար միայն այսքան գիտեմք որ
 հռովմայեցի էր ազգաւ . և Տրդատայ հետ
 Հռոմէն Հայաստան եկաւ , և անոր գի-
 ւանադրաւիրը ըլլալով՝ անոր հրամանաւը
 Հայոց ազգին լուսաւորութեան պատմու-
 թիւնը գրեց : Սուրբ | յուսաւորչին քա-
 ղողութեամբը հաւատքը սորված ըլլալով՝
 ասոր վկայութիւն ալ սուրբ | յուսաւորչին

վարդապետութե միտքը կը հաստատուէ ։

Այս պատմիչըս սուրբ Առաւորչին Տարոնոյ երկիրը նք Կարապետի անուամբ տաճար շինելը պատմելով՝ կ'ըսէ , « Կանգ-
 » նեաց սեղան 'ի վկայարան սրբոյն հան-
 » դըստին՝ զոր շինեացն . և մատուցանէր
 » զպատարագն փրկու թէ , և բաշխէր անդ
 » զմարմին և զարիւն կենարարին Քնի »
 (ԱԳՄԼ . ԼԴԸ . 607) ։ Հին սովորութի էր՝
 որ սրբոց մարմինները ուր թաղէին նէ՝ սե-
 ղանը անոր վրայ կը շինվէր . և պատարագը
 հան կ'ըլլար . և որովհետեւ սուրբ Առ-
 սաւորիչը Կեսարիայէն սրբոյն Յովհաննու
 կարապետի ոսկորներէն կըրտորվանք , և նք
 Աթանագինէ հայրապետին մարմինը հետ
 բերաւ , սեղանը անոնք թաղած տեղին վը-
 րայ շինեց ։ Այս սովորութիս հին ատենը
 այնքան հաստատուն էր՝ որ սքց մատունք
 չեղած տեղը սեղան չէին շիներ . ինչպէս
 որ սրբոյն Ամբրոսիոսի վարուց պատմու-
 թենէն գիտեմք . և ասոր վրայ ընդարձակ
 խօսված է Յայտարար ուղղութեան գրքին երկ-
 րորդ հատորին մէջ ։ Այս սեղանիս վրայ
 եղած պատարագը իրիւթեան պատարագ ,
 և այն տեղ բաժնրվածը կենարարին Քնի
 մարմին և արիւն էր կ'ըսէ Ագաթանգեղոս ,
 ինչպէս որ նք Առաւորիչէն սորված էր ։
 Կարձեալ նոյն Ագաթանգեղոս՝ թա-
 գաւորին և բոլոր նախարարաց մկրտու-
 թիւնը պատմելէն ետքը կ'ըսէ . « Ալեալը

77 ՚ի տէրունական տունն դառնային : Այլ
 77 անդ մատուցանէր զօրհնութեան պատա-
 77 ռագն . հազորդէր զամենեւեան ՚ի խոր-
 77 հաւրդն սրբութե . բաշխէր ամենեցուն
 77 զսր մարմինն և զպատուական արիւնն ա-
 77 մենափրկչին Քրիստոսի զկենդանարարն և
 77 զկեցուցիչ ամենայն մարդկան , և զարա-
 77 բիչն և զաշխարհագործն ամենայն աշ-
 77 խարհի , զաստուածատուր շնորհն առ ա-
 77 մենեւեան » (անդ . 619) : Այլ տեսնե՞ս ,
 Քրիստոսի մարմնոյ և արեանը ի՞նչ անուն-
 ներ կուտայ . կենդանարար և կեցուցիչ ամենայն
 մարդկան կ'ըսէ , քանզի այնպէս ստրված էր
 սուրբ աւետարանէն . « Հաց Աստուծոյ
 77 է որ իջանէ յերկնից՝ և կեանս տայ աշ-
 77 խարհի : Հացն զոր ես տայ՝ մարմին իմ
 77 է , զոր ես տայ վասն կենաց աշխարհի »
 (Յով . 4 . 33 . 52) : Նոյն մարմինը և ա-
 րիւնը՝ արարիչ և արարչագործ ամենայն աշխարհի
 կ'ըսէ . որպէս զի՝ երբոր երկրպագութիւն
 ընելնիս տեսնե՞ս նէ՝ չի գայթակղիս : Քան-
 զի Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ մարմինն է .
 և Քրիստոս՝ համագոյակից Հօր ճշմարիտ
 Աստուած էր . քանզի « Ամենայն ինչ նովա-
 ւեղեւ » (Յով . 14 . 3 .) և մարմնոյն հետ միա-
 ւորեալ ըլլալով անշիտթելի անձնական
 միաւորութեամբ՝ չեմք կրնար Քրիստոս
 մարդկային բնութիւն մէկ որոշեալ անձն մը
 ընել և աստուածային անձնէն զատելով
 երկու անձն դնել : Աստի թէպէտ Քրի

մարմինը աստուած չեմք կրնար ըսել, բայց Քրիստոսի Աստուած կ'ըսեմք, որ Քրիստոս՝ միաւորութենէն կամ աստուածային և մարդկային բնութեանց միութեամբը մի անձն ըլլալէն առնելով անուն է: Վիտեմ որ ասիկայ չես ընդունիր. քանզի նք Մարիամ կոյսին Աստուածածին ըսելը չես ընդունիր, որ այս դաւանութեանը հետեւութիւնն է. ուստի ես այս տեղս Պօղոս առաքելոյն մէկ քանի խօսքը նշանակեմ. և կը յուսամ՝ որ ասոնք քննելով, Քրիստոսի տեառն մերոյ հրեայներուն հետ խօսած ատենը՝ «Յառաջ քան զԻնելն Աբրահամու եմ ես» ըսելն ալ արդարացունես (Յով. ը. 58). և կենարար մարմնոյ և արեանն ալ ինչ մտքով միայն Աստուծոյ վայելելու ածականները տրվելը հասկընաս: Պօղոս առաքեալ հռովմայեցւոյ թղթին սկիզբը կ'ըսէ. «Յառաջ խոստացաւ ՚ի ձեռն մարգարէից իւրոց գրովք սրբովք, վասն Արդւոյ իւրոց եղելոյ ՚ի զաւակէ Վաւթի ըստ մարմնոյ, սահմանելոյ Արդւոյն աստուծոյ զօրութեամբ ըստ հոգւոյն սրբութեան, ՚ի յարութենէ մեռելոց, Յիսուսի Քրիստոսի տեառն մերոյ» (Հռովմ. Թ. 2. 3. 4): Առաջ մէկ մը Արտիստոսի կ'ըսէ. և ՚ի զասիկէ Վաւթի ըլլալը յիշելէն ետքը՝ սահմանեալ Արտիստոսի կ'ըսէ. և չեմք կրնար ըսել թէ Պօղոս առաքեալը երկու հաստ որդի աստուծոյ կը

Ճանչնար . մէկը բո՛ւն՝ և մէկալը սահմանեալ
 որդի աստուծոյ : Ուրիշ տեղ կ'ըսէ . « Խընդ-
 » բէի ես ինքնին նզով լինել 'ի Քրիստոսէ
 » վասն եղբարց և ազգականաց իմոց ըստ
 » մարմնոյ . որ են Խորայէլացիք . . . որոց
 » հարբն . յորոց և Քրիստոս ըստ մարմնոյ .
 » որ է 'ի վերայ ամենեցուն Աստուած օրհ-
 » նեալ յաւիտեանս » (Հոով . Թ . 3 . 5) :
 Քերականու թեան կանոնով յայտնի է՝ թէ
 որ յարաբերականը կամ ճարձին բառը պիտի
 յարաբերէ , որ չի կրնար ըլլալ . կամ Քը-
 ռիստոս բառը . և յարաբերեալը յարաբերա-
 կանին տեղը դնելով կ'ըլլայ՝ Քրիստոս է
 Աստուած . ուրեմն և Քրիստոսածինն է
 Աստուածածին . ուրեմն մարմնացեալ Որ-
 դին աստուծոյ՝ (որ է Քն բառին նշանա-
 կու թիւնը ,) է Աստուած . ուրեմն՝ Քրիս-
 տոս է արարիչ և աշխարհագործ ամենայն աշխարհի :
 Քանզի ասանկ չըլլայ նէ՝ աստուած չըլլար .
 կամ երկու կերպ աստուած եղած կ'ըլլայ .
 մէկը արարիչ և աշխարհագործ . և մէկալը այս
 յատկու թիւններէս զուրկ : Ագաթանգե-
 ղոսի խօսքին աւելի մօտ կուգայ առաքե-
 լոյն սա խօսքը . « Փոխեաց զմեզ յարբայ-
 » ու թիւն որդւոյն իւրոյ սիրելւոյ . որով
 » ունիմք զփրկու թիւն արեամբն նորա , և
 » զթողու թիւն մեզաց մարմնովն նորա . որ
 » է պատկեր աներեւու թին Աստուծոյ .
 » անդրանիկ ամենայն արարածոց . զի նովա-
 » կաստապիցաս ամենայն , որ ինչ յերկինս և որ

” ինչ յերկրի . որ երեւին՝ և որ ոչն երեւ
 ” ւին . եթէ աստուծոյ , եթէ տէրութիւնք ,
 ” եթէ պետութիւնք , եթէ իշխանութիւնք .
 ” ամենայն ինչ նովաւ և ՚ի նոյն հասարակեացաւ . և
 ” նա՛ է յառաջ քան զամենայն , և ամենայն
 ” ինչ նովաւ եկաց թովանդակ . և նա՛ է գլուխ
 ” մարմնոց եկեղեցւոց . որ է սկիզբն , անդ
 ” ընդ ՚ի մեռելոց ” (Արդա . Թ . 13—18) :
 Այս խօսքս Ագաթանգեղոսի ըսածին շատ
 մօտ կուգայ ըսի . և յիրաւի պարսպ տեղ
 չէ՛ առաքելոյն զատ զատ յիշելը Քրիստոսի
 փրկարար մարմինը և մեղսաքաւիչ արիւնը .
 յիշեցընել կ'ուզէր հաղորդութեան խոր
 հուրդը . չէ՛ նէ ասոնք զատ զատ յիշել
 պէտք չէր : Ագաթանգեղոս ալ այս սուրբ
 խորհուրդը կը յիշէ . և աշխարհագործ և
 արարիչ կ'ըսէ նոյն մարմնոյն և արեանը .
 չէ՛ թէ ինքնին , այլ Քանին աստուծոյ հետ
 միաւորութեանը համար . ինչպէս որ առա
 քեալն ալ նոյնը ըսաւ . ինչպէս որ սուրբ
 հաղորդութիւնը Քրիստոսի ճշմարիտ մար
 մին և արիւն հաւատացողները ամէնն ալ
 պիտի ըսեն :

12. ՍՈՒՐԲԵ ՂԵՒՈՒԴԻՒՍ

Քրիստոսի 301 կամ 302 թուին՝ այս սրբ
 հայրապետս կապաղովկացւոց կեսարիա
 քաղաքին եպիսկոպոսն էր՝ որ սրբ | ուսա
 ւորիչ նոյն թուականին կեսարիա գնաց և

անկէց ձեռնադրութիւն առաւ : 314 և 315 թուին ալ նոյն աթոռը կը հովուէր , և Մնկելբիոյ և Նէոկեսարիոյ ժողովքները գրտնրվեցաւ : 325 թուին ալ Նիկիոյ ժողովքին հայրապետացը մէջ անուներ կը կարգացվի . ըսել է որ՝ այն ժողովքին հայրապետներուն մէկն էր : Սուրբ Գրիգոր աստուածաբանին հայրը քրիստոնէական հաւատքի կրթողը ասիկայ էր : Փիլոսոփոսարիոսական պատմիչը՝ այս սուրբ հայրապետիս համար կ'ըսէ որ Նիկիոյ ժողովքին մէջ Արիոսի պաշտպան կեցաւ . և այս զորպարտութիւն ալ կը ցրցընէ թէ ինչ յարգութիւն ունէր սուրբ հայրապետս իր ժամանակակիցներուն մէջ : Օրպարտութիւնը լայր անկէց յայտնի է՝ որ սուրբն Աթանաս , որ Արիոսականներուն դէմ ուղղափառ հաւատոց պաշտպան էր , և ժողովքին մէջն ալ գտնրվեցաւ սարկաւադութեատենը՝ Աղէքսանդրոս հայրապետին հետ , որով 'ի հարկէ կը գիտնար թէ այն ժողովքին մէջ Արիոսի պաշտպան ո՞վ կեցաւ , սուրբ Աեւոնդիոսին համար « Առաքելական այր՝ անկասկածելի 'ի հաւատոս » կ'ըսէ (Ղառ . Թ . ընդդէմ արիանոսաց) . և սքն Գրիգոր աստուածաբան՝ մեծն Աեւոնդիոս անունով կը պատուէ : Երբ մեռնիլը չի գիտցըվիր :

Սուրբ Առտաւորիչ ձեռնադրը վեւէն ետքը երբ որ Աեսարիայէն Հայաստան կը

գառնայր, սուրբն Վեւոնդիոս յատուկ
 գիր մը կը խըրդէ Հայոց ազգին. քրիստո-
 սական հաւատքի գառնայնին շնորհաւո-
 րելով. և նամակին վերջերը կ'ըսէ. «Ն-
 » հաստատեալ կայցէ վկայութիւն 'ի մէջ
 » երկուց կողմանցս. զի պարգեւաբաշխու-
 » թիւն նորոգեալ քահանայապետութեդ
 » ձերոյդ նահանգիդ, առ 'ի մէջ կայցէ
 » անշարժ յեկեղեցւոջս կեսարու. ուստի
 » և հանդերձեցաւ ձեզ պատրաստութի
 » շինութեան ձեռնադրութիւն: Արով ա-
 » նասական պարգեւք ձեզ բաշխին վկա-
 » յացեալ աջովդ շնորհօք նորոգութեան
 » մկրտութեան, և փրկական խաչին, և
 » կենդանարար մարմնոյն և քաւիչ արեանն
 » Քրիստոսի» (ՂԳաթանգէ. ԲՂԷ. 613. 614):
 Այս խօսքերովս սուրբ հայրապետը ձեռ-
 նադրելոյն սեպհական գործ կ'ընէ Քնի
 կենդանարար մարմնոյն և քաւիչ արեանը
 բաշխելն ալ. և ասոր գործադրութիւն էր
 սուրբ Սուսաւորչին ըրածը՝ որ վերը տե-
 սանք:

13. ՍՈՒՐԲՆ ՅԱԿՈՒ ՄԾԲՆԱՅ ՀԱՅՐԱՊԵՏ

Այս սուրբ հայրապետս՝ սուրբ Սուսա-
 ւորչին հօր քրոջը տղան էր. հայրը Ասորի
 ազգաւ, ինչպէս որ Ասորի պատմիչները
 յայտնի կ'ըսեն: Նիկիոյ ժողովքին հայրա-
 պետներուն մէկն էր: Խորենացին կը պատ-

մէ որ՝ Աիկիա երթալու ատենը Աեսարիա
 հանդիպեցաւ . որ արեւելեան եպիսկոպոս
 ներէն մէկ քանին հոն գտնելեցան . և այն
 ժամանակին հասան որ Վրիգոր աստուա
 ծաբանին հայրը կը մկրտըվէր . և մկրտողն
 էր սուրբն Վեւոնդիոս : Արքայ մկրտըվողը
 ջուրէն ելաւ՝ « Եյս շուրջ փայլատակեալ
 » զնովաւ , կ'ըսէ Խորենացին . զոր ոչ ոք ՚ի
 » բաղմուծենէն ետես , այլ միայն Վեւոն
 » դիոս՝ որ մկրտէրն , և մերն Ռատակէս , և
 » Աւթաղ եղեսիայ , և Յակոբ մ'ծբնայ , և
 » Յոհան պարսից եպիսկոպոս . որք նոյն
 » շաւղօք ուղևորէին ՚ի ժողովն » (Խորենացի .
 ք . 89) : Հառ հռչակաւ որ եղաւ սուրբ
 հայրապետս . թէ՛ հրաշագործութեամբ՝ և
 թէ իմաստութեամբը : Արիոսի սատակու
 մը՝ ասոր և սրբոյն Աղէքսանդրոսի Աոստան
 դնուպօլսեցւոյն աղօթքովը եղաւ ըսին այն
 ժամանակի մարդիկ . և մեծն Աոստանդիա
 նոս՝ ասոր շառ մեծ յարգութիւն կուտար :
 Վրած վարդապետական ճառերը՝ որ ամէ
 նը մէկ տեղ ժողովըված՝ մէկ գիրք մը եղած
 են , և երանելոյս մականունով Օգոն կ'ըս
 վին , կը յիշէ սրբոյն Հերոնիմոսի յաղագս
 երեւելի արանց գրքին շարունակութիւնը
 գրող մարսիլիացի Վեննատիոս քահա
 նայն , սք հայրապետիս վախճանելէն 150
 տարիի մը չափ ետքը . և գրքին գլուխնե
 րուն ցանկն ալ կուտայ , որ պակասաւ որ
 է . քանզի հինգ գլուխ բան չկայ մէջը . որ

էն ժ . ժբ . ժգ . ժդ . և ժը . գլուխները :
 Այս գիրքս ըստիններէն թարգմանված՝ և
 ընդարձակ ծանօթութիւնով տրուված է
 Հռոմ . 1756 թուին . և հայերէնն ալ կոս .
 տանդնուպօլիս տրուված է 1824 թուին :
 Սուրբ Հայրապետին մահը Քրիստոսի 346
 թուին ատենները սրատահած կը կարծուի :

Այս սուրբ հայրապետս՝ Քրիստոսի ե-
 րեքօրեայ թաղումը հաշուելով՝ որպէս զի
 Յովնանու ձկան փորը երեք օր երեք գի-
 շեր մնալուն նմանութիւնը ամբողջ բերէ ,
 կ'ըսէ . « Արդ եկեր Փրկիչն մեր զգատիկ
 » ընդ աշակերտան իւր , 'ի չորեքօրասանե-
 » րորդի գիշերի անդ զգուշութեան . և
 » զնշան ճշմարիտ զատկին արար աշակեր-
 » տաց իւրոց , յետ ելանելոյ Յուդայի առ
 » 'ի նոցանէն , էառ զհացն օրհնեաց , և
 » ետ աշակերտաց իւրոց ասելով ջնոսա այս
 » է մարմին իմ , առէք կերէք ամենեքեան
 » 'ի դմանէ : Ալ 'ի վերայ գինւոյն այսպէս
 » օրհնեաց , և ասէ ջնոսա . այս է արիւն
 » իմ , նոր կտակարանք . որ փոխանակ բազ-
 » մաց հեղու 'ի թողութիւն մեղաց : Սոյն-
 » պէս եղիջիք առնել զյիշատակ իմ , յոր-
 » ժամ ժողովիցիք դուք : Քանզի ոչ է կա-
 » լեալ տէր մեր 'ի տեղևոջէ անտի , ուր
 » արար զգատիկն , և ետ զմարմին իւր յու-
 » տել՝ և զարիւնն յրմպել . և չոգաւ ընդ
 » աշակերտան իւր 'ի տեղին , ուր կալան
 » զնա : Արդ յորմէ հետէ կերաւ մարմին

” նորա և արքաւ արիւն նորա , համարեւ
 ” ցաւ նա ընդ մեռեալս : Քանզի ՚ի ձեռն
 ” անձին իւրոյ ետ տէր մեր զմարմին իւր
 ” ՚ի կերակուր : Եւ քանզի ոչ էր խաչեալ
 ” ետ զարիւն իւր յըմպել : Եւ կալան զնա
 ” ՚ի գիշերի անդ չորեքուսասներորդի . . .
 ” համարելով յայնմ հետէ՝ յորժամ ետ ըզ
 ” մարմին իւր յուտել և զարիւնն յըմպել՝
 ” լինին երեք տիւք և երեք գիշերք ” (Օգոս .
 ճառ . ԺԴ . Երկր . 256 . 258 . 444 . Կոստանդն :)

Ասոր վրայ երկար խորհրդածուծիւն
 չուզեր . Քրիստոսի երեք օր երեք գիշեր
 թաղված մնալը լըման բերելու համար ա
 լադ հինգ շաբթի իրիկվընէն կը համրէ՝ որ
 հացը իրեն մարմին և գինին իրեն արիւն
 ընելով առաքեալներուն տուաւ որ ուտեն
 և խրմեն . և ասով անոնց փորը թաղվե
 ցաւ . ո՞վ , նոյն ինքն Քրիստոս . անոր օ
 րինակը չէ . քանզի օրինակին թաղումը օ
 րինակեալին հաշուին չի սեպվիր : Եւ երեք
 օրը՝ Քրիստոսի յարուծեամբը լըմնալով
 ՚ի հարկէ առաքեալներուն կերածը և խը
 մածը նոյն Քրիստոս է՝ որ յարուծիւն ա
 ռաւ . ըսել է՝ որ նոյն Քրիստոս է որ խա
 չը ելաւ . քանզի յարուծիւն առնողը խաչ
 ելլողն էր :

Սուրբ հայրապետիս տուած մեկնու
 թիւնը՝ որով Քրիստոսի թաղված մնալուն
 երեք օրը կը հաշուէ , ետքի մեկնիչները
 ձգած են . Քսաղ հաղորդութեան վրայօք

ունեցած հաւատքը՝ որ այս մեկնութեանս հիմն է, ընդհանուր եկեղեցւոյ հաւատոյն համեմատ է. ինչպէս որ մինչեւ հոս տեսանք. և ասկէց ետքն ալ պիտի տեսնեմք:

14. ՄՈՒՐԲ ԵՓՐԵՄ ԱՍՈՐԻ

Ասիկայ անմիջապէս սուրբ Յակոբ մըծբընացիէն ետքը կը դնեմք. մէկ մը՝ որ այս սուրբ հայրապետիս աշակերտն է. և երկրորդ՝ Քրիստոսի թաղման երեք օրը անոր պէս կը հաշուէ: Այս երանելիս Սճբին քաղաքը ծնած էր՝ կ'ըսէ Սողոմէնոս (Պատմ. եկեղ. զ. 33). Իր նախնեաց աղքատութիւն երանելին ինքը կը պատմէ իրեն խոստովանուած թեան գրքին մէջ. բայց անոր կը պարծի որ իր ցեղին մէջ Քրիստոսի համար աւրիւն թափող նահատակներ կան, և իր հայրըն ու մայրն ալ դատաւորաց առաջը քրիստոնէական կրօնքը դաւանեցին: Ինքը մեծին կոստանդիանոսի ատենը ծնած է: Եկեղեցական կարգաց մէջ սարկաւազութեանէն վեր չելաւ կ'ըսէ Սողոմէնոս (Պատմ. եկեղ. գ. 16). Բայց քարոզելու իշխանութի ալ ունէր եկեղեցւոյ մէջ. ուստի սուրբ Ղրիգոր նիւսացին ասոր վրայ ըրած ներբողին մէջ՝ տիեզերական վարդապետ կ'ըսէ: Սեռաւ 378 թուին սեպտեմբեր ամսու մէջ. և սուրբն Հերոնիմոս 392 թուին, այսինքն՝ սրբոյս մեռնելէն միայն 14 տարի

եւտքը գրելով կ'ըսէ որ քանի մի եկեղեցեաց
մէջ աստուածաշունչ գիրքը կարդալէն ետ-
քը ասոր գրուածքներն ալ կը կարդացվէր .
ըսել է որ՝ այն օրվան կարդացված աստուա-
ծաշունչ գրքին մեկնութիւնը կը կարդային
քարոզի պէս . (Հերոնիմոս . յաղագս երե-եւե-
արանց . ԳԼ . ՃԺԷ) : Ասոր վարդապետու-
թիւնները այսքան յարգի էին եկեղեցւոյ
մէջ . և այս յարգութենէս կը հասկընամք
որ՝ հաւատալեաց վրայօք ասոր գրոց մէջը
գտնելով Վարդապետութիւնը՝ այն ատեն-
վան եկեղեցւոյ վարդապետութիւնն էր :

Այս սուրբ վարդապետս՝ Ա-եփարանի
համաբարբառ Ռիւն-իւն ըստ զգրքին մէջ
կ'ըսէ . « Ի ժամէ անտի յորժամ եբեկ ըզ-
մարմին իւր աշակերտացն իւրոց , և ետ
զմարմինն իւր առաքելոցն իւրոց , թը-
ւեալ լինի նորա երեք աւուրք , զի ՚ի
մեռեալս համարեցաւ նա » (Սապեմագրո-
թիւնք սրբոցն Արքեմայ . հասոր . Բ . Եղլ . 202) :
Հաշիւը սուրբ Յակոբ մըծբընացւոյն ը-
րած հաշիւին հետ նոյնը ըլլալուն համար՝
անոր վրայ ըսածնիս ասոր համար ալ բա-
ւական է : Այլ ասկէց ետքը վկայութիւն
բերելու հայրապետներնուս խօսքերը մին-
չեւ հիմա վկայութիւն բերվածներուն
պէս ըլլալով՝ ամէնուն զատ զատ մեկնու-
թիւն չեմք տար . միայն երբ որ յատուկ
նշանակելու բան մը ըլլայ նէ՝ անիկայ կը
նշանակեմք :

Սուրբն Եփրեմ ուրիշ խօսքերովն ալ այս խորհրդոյս վրայ ունեցած հաւատքը կը յայտնէ : Առաքելոց մկրտութիւնը վրայ խօսելով՝ կ'ըսէ . « Դարձեալ ասէն , իբրև » ետ նոցա զմարմինն իւր՝ եղեւ նոցա մը » կրրտութիւն . զի եթէ մկրտէին կամ մը » կրրտեալ լինէին , իբրև ոչ էին ընդ նո » սա հաւատք մարմնոյ և արեան նորա , » զի կանխեաց յառաջագոյն և ասաց նո » ցա . եթէ ոչ ուտիցէք ՚ի մարմնոյ նորա » և ըմպէք յարենէ նորա՝ չիք ձեզ կեանք : » Եւ իբրև բարկացան նոքա՝ ասէ ցեր » կոտասանսն . մի թէ և դուք կամիք եր » թալ յինէն : Ասէ ցնա Շմաւոն . մեք հա » ւատացաք և գիտացաք » (անդ . Լիլ . 54) : Առաքելոց հաղորդիլը իրենց մկրտութիւն սեպիւեցաւ ըսելը մէկ մասնաւոր կարծիք մըն է . որ Դար յեալ ասէն ըսելով մէջ կը բե » րէ . և աղէկ քննութեամբ ալ չի հաստատ » վիր . քանզի ոտնալուայն հաղորդութեան խորհուրդէն առաջ ըրաւ Քրիստոս ¹ . և ոտնալուային ատենը Պետրոսի ըսաւ . « Ը » ւացելոյն չէ՛ ինչ պիտոյ , բայց զի զոտան » լուանայցէ . քանզի ամենեւին սուրբ է .

¹ Այսպէս ըլլալը կը գտնենք Աւետարանաց խօս » քը իրարու հետ բաղդատելով : Ոտնալուայէն ետքը Քր » րիստոս նորէն սեղանը նստաւ (Յովհ . Ժգ . 12) . Առա » քեալներուն սուրբ խորհուրդը տալէն ետքը անմիջապէս ելաւ Չիթենեաց լեռը գնաց (Մատթ . իզ . 30 : - Մարկ . Ժգ . 26 : - Ղուկ . իբ . 39) : Ուրեմն՝ սուրբ խորհուրդը երկրորդ անգամ սեղան նստելուն հաստատեց :

« և դուք սուրբ էք . այլ ոչ ամենեքեան »
 (Յով. Ժգ . 10) : Ընանկ է նէ այն ատենը
 առաքեալները լուացված էին . այսինքն՝
 մկրտոված էին : Բայց Յովհաննու վեցե-
 րորդ գլուխը նկարագրական մտքով հաս-
 կրնալնին՝ իրենցմէ առաջ և իրենցմէ ետ-
 քը եկեղեցւոյ մէջ եղած վարդապետուէր
 համաձայն է . և սուրբն Ափրեմ ալ այս
 կ'ընդունի . որ խօսքին կարգէն կ'իմացվի :

Դարձեալ սուրբ վարդապետը Քրիս-
 տոսի հացերը շապոյրներուն վրայ խօսելով,
 որ Յովհաննու վեցերորդ գլուխին սկիզբը
 կը պատմըվի, և Քրիստոս ալ այն հրաշքէն
 առիթ առնելով հրաշալի խորհրդոյս վրայ
 ընդարձակ խօսեցաւ, կ'ըսէ . « արար տէր
 » մեր 'ի սակաւ հացէ բազում հաց յանա-
 » պատի անդ . և 'ի կանա փոխեաց զջուրն
 » 'ի գինի : Յառաջագոյն կանխեաց ընդե-
 » լոց և կրթեաց զբերանս նոցա հացիւ
 » իւրով և գինւով, մինչեւ եղիցի ժամա-
 » նակ, զի տացէ նց զարիւն իւր և զմարմինն
 » ճաշակելով : Կերակրեաց զնոսա 'ի շահ ան-
 » ցաւ որ հացին և գինւոյն, զի հասուցէ
 » զնս 'ի շահ կենարար մարմնոյ և արեանն »
 (անդ . Բղլ . 121) : Ճաշակելով բառը նշա-
 նաւոր է . որ հասարակելը բոլորովին դուրս
 կը ձգէ : Այլ այս յայտնի վարդապետու-
 թիւնս կարդալէդ ետքը երբ որ քիչ մը վար-
 ինջնաս, և այն խօսքն ալ կարդաս՝ որ կ'ը-
 սէ . « Օ այն զմանուս հացին և գինւոյն

” զոր ետ , զբերան անուշացուցանէին . իսկ
 ” այն մարմնոյ և արեան՝ մտաց օգտակարք
 ” լինէին . յորդորեաց զմեզ այնուիկ՝ որ
 ” զբիման քաղցրացուցանէ , զի ձգեսցէ
 ” զմեզ առ այն ինչ՝ որ զոգիան կեցուցա-
 ” նէ ” , ասոր գայթակղիլ պէտք չէ . քան-
 զի ճաշակելու տուած մարմին և արիւնը
 մարմնոյ և արեան տեսակաւ չէ . զգայա-
 րանքները հաց և գինի կը ցրցընեն . բայց
 ասիկայ միայն երեւոյթքն է . բուն ներքին
 գոյութիւնը փոխված և մարմին և արիւն
 եղած ըլլալը մտօք կը հասկըցվի . ուստի
 խորհորդ և նշանակ մարմնոյ և արեան ալ
 կ'ըսվի հացն և գինին . չէ թէ էութիւնը
 զատ ըլլալուն համար , այլ արտաքին երե-
 վոյթքը բուն գոյութեանը չի համեմատե-
 լուն համար :

Իարձեալ սուրբն Ափրեմ՝ այն ճառին
 մէջ՝ որ գրեց , թէ “ Արդւոյն աստուծոյ
 ” բնութիւնը քննելու հետաքրքիր ըլլալ
 ” պէտք չէ ” , դէպ ՚ի վերջը կ'ըսէ . երբ որ
 ” հաւատքին աչքը լուսոյ պէս կը փայլի նէ
 ” մէկ քրիստոնէի մը սրտի մէջ , բացէն կը
 ” նայի և Աստուծոյ գառնը կը տեսնէ . որ
 ” մեզի համար մորթըվեցաւ , և հանապազ
 ” մեզ սնուցանելու համար իրեն սուրբ և
 ” անարատ մարմինը մեզի տուաւ : Այս
 ” հաւատոյ աչքը ունեցողը հայեցողական
 ” պայծառութիւն զԱստուծոյ կը տեսնէ , և
 ” ասպահով և լեցուն կատարեալ հաւատ

” քով անարատ գառին սուրբ մարմինը
 ” կուտէ՝ և արիւնը կը խըմէ . և այս սուրբ
 ” և աստուածային վարդապետութիւն վրայ
 ” հետաքրքրական խնդիրներու չկնար ” :
 Այս ճառս հայերէն թարգմանութեան
 մէջ չկայ . բայց Վոստիոսի հաւաքմանց մէ-
 ջը կայ . որ Անդուէրպիա տպւած է Վա-
 տիններէն՝ երեք հատոր . 1619 թուին .
 (Հասար . գ . Բղէ . 522) :

Առաջին կորնթացւոց մեկնութիւն մէջ
 կ'ըսէ . “ Յետ ընթրեացն բեկ և ետնոցա
 ” զմարմին և զարիւն իւր ” : Այլ քիչ մը ետ-
 քը . “ Վասն այսորիկ բազումք են ՚ի ձեզ
 ” տկարք և հիւանդք՝ որ հարան մարմնովք
 ” իւրեանց . զի յաներկիւղս մատեան նոքա
 ” ՚ի մարմինն Քրիստոսի . և բազում մե-
 ” ուեալք են , զի մատեան նոքա ՚ի գեղն
 ” կենաց առանց ահի դողութեան ” (Սա-
 տինագր . յրբոյն Արիւն . հասար . գ . Բղէ . 72 . 73) :

15. ՍՈՒՐԲՆ ՈՊՏԱՏՈՍ

Ափրիկէի Միլէվ քաղաքին եպիսկոպո-
 սըն էր , և Վոնատեան աղանդաւորաց
 դէմ եկեղեցւոյ սրաշտարանութի ընելով
 սուրբ անուան արժանացաւ : Քրիստոսի
 380 թուին մեռած կը կարծուի : Ասիկայ
 Վոնատեաններուն կ'ըսէ . “ Աստուծոյ սե-
 ” ղանները կործանելու պէս մեծ ամբարը-
 ” տութիւն կ'ըլլայ մի , որոնց վրայ ատեն

» մը դուք պատարագեցիք : Քրիստոս ձե-
 » ղի ինչ բրած ունէր , որուն մարմինը և
 » արիւնը այս սեղաններու վրայ ատեն մը
 » բնակեցան : Բայց դուք ձեր գարշելի չա-
 » րագործութիւնը կրկնապատկելու համար
 » բաժակներն ալ կոտորուեցիք , որոնց մէջ
 » Քրիստոսի պատուական արիւնը կը դրը-
 » վէր : Ո՛վ գարշելի մեղք . ո՛վ անլուր չա-
 » րու թիւն : Հրեայներուն նման եղաք :
 » Անոնք խաչին վրայ Յիսուսի Քրիստոսի
 » մարմինը ծակեցին , դուք սեղանին վրայ
 » անիկայ չարչարեցիք » (Վեր . դ . ընդդէմ
 Պարթէնիոնի) : Լուտերին օրովը նորազանդ-
 ներուն բրածին վրայ խօսած կը նմանի ե-
 րանելիս :

16. ՄՈՒՐԲ ԿԻՒՐԵՂ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԱՅԻ

(Քրիստոսի 350 թուին Արուսաղէմի
 եպիսկոպոս եղաւ . 357 ին Աեսարիոյ պա-
 ղէատինացւոց Ահակիոս անուն արիոսական
 եպիսկոպոսին հետ եկեղեցական իրաւա-
 քանութեանց վրայ վէճ ունենալով՝ արի-
 սականները գանգատ ըրին թէ եկեղեց-
 ւոյ անօթները և զարդերը կը ծախէ , որ
 իրաւ էր . սովի ատեն ծախեր՝ և ստակովը
 քրիստոնէայ աղքատները հոգացեր էր ,
 ժողովքով Արուսաղէմի եպիսկոպոսութեն
 հանեցին . երկու տարի ետքը Սելեւկիոյ
 ժողովքին մէջ վըճուրվեցաւ որ իր աթոռը

վերստին իրեն տրուի . և Ահակիոս Աեսաւ
 ընդ եպիսկոպոսութեան հանվեցաւ : Ասոր
 օրովը երկինքը լուսաւոր խաչ մը երևցաւ
 352 թուին . որուն յիշատակը Հայոց եկեղեցին
 կը տօնէ : Օգտակէն ետքը հինգերորդ
 կիրակին , Արեւման խաչի անունով : Այս
 հրաշքս տեսնելով շատ հրեայ և հեթանոս
 քրիստոնէութիւնը ընդունեցին : Ասոր տեղեկութիւնը
 նոյն սուրբ հայրապետը գըրեց
 Աստանդ կայսեր . և այս նամակս Արեւման
 խաչի օրը եկեղեցւոյ մէջ կը կարգացուի :
 Այլ նոր հաւատքի եկողները կը թելու
 համար 18 ճառ խօսեցաւ . որ հայերէն
 թարգմանված են երանաշնորհ թարգմանչաց
 օրովը , սուրբ հայրապետին վախճանէն
 40 կամ 50 տարի մը ետքը . և տպված
 են Վիէննա , 1832 թուին : Ուրիշ ճառեր
 ալ ունի՝ խորհրդածութիւնք անունով .
 որ հայերէն թարգմանած չեն . կամ
 թարգմանութեան օրինակը մեղի հասած
 չէ : Սուրբ հայրապետիս վախճանն է՝
 Քրիստոսի 386 թուին :

Այս սուրբ հայրապետս կ'ըսէ . « Որով
 հետեւ Քրիստոս հացին համար խօսելով
 յայտնեց՝ որ իրեն մարմինն է . և գիւնիին
 համար խօսելով յայտնի ըսաւ որ իրեն
 արիւնն է , ասոնց ճշմարտապէս աւսանկ
 ըլլալուն վրայ ո՞վ երկբայութիւն կ'ընէ :
 Ուստի այս ճշմարտութիւնս՝ համին
 որպիսութենէն մի դատէք . այլ հաւ

" Լատքնիդ կատարեալ ստուգու թեամբ
 " ձեզի հաւատալ թող տայ որ դուք Յիսու
 " սի Քրիստոսի մարմնովը և արիւնովը պա
 " տու ըլած էք : Վիտցած ըլաք , և բողո
 " բովին մի երկբայիք , որ հաց երեւցածը
 " հաց չէ , թէ և համը հացի համ է . այլ
 " Յիսուսի Քրիստոսի մարմինն է : Եւ գի
 " նի երեւցածը գինի չէ , թէպէտ համը
 " գինիի կը նմանի , այլ Քրիստոսի ա
 " ըիւնն է " (Խորհրդածո-ի-նչ . ճառ . դ) :

17. ՍՈՒՐԲՆ ԳՐԻԳՈՐ ՆԱԶԻԱՆԶՈՒ

Իր ժամանակի ազանդաւորներուն դէմ
 ակոյեան և եկեղեցւոյ դաւանութեանը
 պաշտպան ըլլալով՝ Աստուածաբան անուա
 նը արժանացաւ . բանդի յոյնք և հայք այս
 անունովս կը ճանչնան այս սուրբ հայրա
 պետս : Կոստանդնուպօլսոյ Ա. ժողովքին ա
 տենը 381 թուին Կոստանդնուպօլսոյ պատ
 ըիարք էր . նոյն ժողովքին մէջ պատրիար
 քութեանէ հրաժարեցաւ . և 391 թուին
 մեռաւ :

Ասոր խօսքն է հետեւեալ բանը . « Երբ
 " որ Աստուծոյ արիւն և չարչարանք և մահ
 " ըսէք նէ՛ մի գայթակղիք . այլ թէ որ կե
 " նաց կը փափագիք նէ՛ առանց երկմտու
 " թեան մարմինը կերէք և արիւնը խըմե
 " ցէք " (Ճառ ՚ի զապիկն) :

Սուրբ Բարսեղ կեօարացիին եղբայրն է՝ և Նիւսեայ քաղաքին եպիսկոպոս . փիլիսոփայ և աստուածաբան . այս ալ գրտնը վեցաւ Կոստանդնուպօլսոյ Ա. Ժողովքին մէջ . և մեռաւ 396 թուին :

Այս սուրբ հայրապետս կ'ըսէ , “ Իրաւունք ունիմ հաւատալու՝ որ աստուածային բանիւ սրբագործեալ հայր Բանին աստուծոյ մարմին կը փոխվի . քանզի այս հայրս Աստուծոյ խօսքովը և ազօթքով կը սրբագործի՝ ինչպէս որ առաքեալը կ'ըսէ . չէ՛ թէ կերված և խրմված ատենը Բանին աստուծոյ մարմին կ'ըլլայ , այլ նոյն բոպէին կը փոխվի խօսքով՝ և մարմին կ'ըլլայ . ինչպէս որ նոյն ինքն Բանն աստուած ըսաւ . այս է մարմին իմ ” (Ղաւթի խոսքի Կապարոս . ԳԼ . ԸԷ) :

Սուրբ հայրապետիս խօսքին մէջ երկու բան կայ յատուկ նշանակելոյ արժանեաւոր : Մէկ մը՝ առաքելոյն խօսքը . “ Սրբի բանիւն Աստուծոյ և ազօթիւք ” (Ա . Տիմոթ . Գ . 4) , որ սուրբ առաքեալը առ հասարակ ամէն կերակուրի համար կ'ըսէ , սբ հայրապետս մարմնոյ և արեան խորհրդոյն համար հասկըցած կ'երեւի . բայց անանկ չէ . Աստուծոյ խօսքին սրբիչ և կատարելագործող զօրութիւնը առաքելոյն վկայութեամբը կը հաստատուէ . անանկ որ՝ Աստ

ոււածային խօսքը ինչպէս որ զօրաւոր է աւմէն կերակուր սրբելու, նոյնպէս և աւելի ևս զօրաւոր է այս հացս Քրիստոսի մարմին ընելու. ինչպէս որ ինքն էր ըսողը, «Այս է մարմին իմ»: Այս խօսքս ըսված ըսպէին կը փոխվի կ'ըսէ: Ասոր վրայ քրիստոնէայ ազգաց մէջ մէկ առերեւոյթ տարբերութիւն մը կը տեսնեմք. յոյնք և մեր աստուածաբաններէն ոմանք կ'ըսեն թէ Քրիստոսի խօսքը ըսվել լըմըննալէն ետքը Հոգւոյն սրբոյ կոչմամբը հացն ու գինին մարմին և արիւն կ'ըլլայ: Հռովմայեցւոց աստուածաբաններուն շատերը կ'ըսեն որ Քրիստոսի խօսքովը կ'ըլլայ: Ասոր վրայ ճշմարտութիւնը ինչ ըլլալը, և այս հակառակութիւնս լոկ առերեւոյթ ըլլալը մէկ ուրիշ նամակով մը հրամանոցդ համառօտ կը հասկըցընեմ:

Արկորդ նշանակելու արժանի բանը այս է՝ որ հացն ու գինին միայն ճաշակած ատենը կը փոխվին և Քրիստոսի մարմին և արիւն կ'ըլլան ըսողներուն կարծիքը յայտնի խօսքով կը հերքէ: Այլ թէպէտ եկեղեցական պատմութիւնը չի սորվեցըներ որ սուրբ հայրապետիս օրը ասանկ ըսողներ կային, բայց ասիկայ խորհելով թէ կարելի է որ ասանկ ըսողներ ալ ըլլան, առաջկուց անոնց խօսքին առաջը կ'առնէ: Սուրբ Հոգւոյն եկեղեցւոյ առաջնորդելը ասանկ է. ամէն ճշմարտութիւն առաջ-

կուց կը սորվեցընէ . թէ՛ և այն ատենը հա-
կառակը ըսող չըլլայ . որպէս զի ամէն բա-
նի մէջ յայտնի երեւի՝ որ ճշմարտութիւ-
նը հին է . մոլորութիւր ետքէն վրայ կու գայ :

19. ՍՈՒՐԲՆ ԱՄԲՐՈՍԻՈՍ

Հաւատոց և եկեղեցական բարեկար-
գութեանց սրաշտպան . Միլանու եպիս-
կոպոս էր մեծին թէոզոսի օրովը . և 397
թուին մեռաւ : Ասոր խօսքը քիչ մը ըն-
դարձակ թարգմանեմք : « Ո՛վ դուք՝ որ
» քիչ ատենէն ետքը աստուածային խոր-
» հրրդոց հաղորդ պիտի ըլլաք , մտածե-
» ցէք թէ ո՞րը աւելի գերազանց է . հրեշ-
» տակաց կերակուր ըսվածը մի՛ որ Աստ-
» ուած Իսրայէլացւոց տուաւ անապատը .
» եթէ Յիսուսի Քրիստոսի մարմինը մի ,
» որ իր էութեամբը կեանք եղողին մար-
» մինն է . երկինքէն ինչած մանանայն մի ,
» երկինքներէն վեր եղողը մի : Հրեայնե-
» րուն համար ապառաժ քարին մէջէն ջուր
» վազեց . այլ ձեզի համար նոյն իսկ Յի-
» սուս Քրիստոսէն արիւն կը վազէ : Կա-
» ըելի է որ ինձի ըսէք . մենք ուրիշ բան
» կը տեսնեմք կոր . ի՛նչպէս դուն մեզի կըր-
» նաս հաւորեցընել որ մեր առածը Յի
» Քրիստոսի մարմինն է : Ա՛հ մեզի ալ ա-
» սիկայ հաստատել պէտք է : Սեղանէն
» առածնիս՝ բնութիւնը ի՛նչ որ շինեց նէ

77 այն չէ՛ . օրհնու թեամբ ինչ որ սրբապօր
 77 ծեցաւ նէ այն է . և այս օրհնու թիւնս
 77 բնու թեանէն շատ աւելի զօրաւոր է . ու
 77 բովհետեւ նոյն իսկ բնու թիւնը կը վու
 77 խէ : Այլ ասոր անթիւ անհամար օրինակ
 77 ներ կը գըտնեմք : Մովսէսին ձեռքը գա
 77 լազան մը կար . գետինը ձգեց , և օձ
 77 դարձաւ : () ձին պոչէն բըռնեց վեր վեր
 77 ցուց , շուտ մը նորէն առաջին ձեւն ու
 77 բնու թիւնը ստացաւ : (Թէ որ մարդու
 77 մը պարզ օրհնու թիւնը՝ բնու թիւնը ու
 77 ըիշ կերպ դարձընելու չափ զօրու թիւն
 77 ունեցաւ նէ , ինչ ըսենք բուն իսկ ասու
 77 ուածային սրբապօրծու թեանը համար .
 77 որուն մէջ ինչ որ կ'ըլլայ նէ՝ ընողը նոյն
 77 իսկ Փրկչին խօսքն է : Քանզի այս խօր
 77 հուրդս որ կ'ընդունիք՝ Քրիստոսի խօս
 77 քովը եղած է : Աստուծոյ մեղի տուած
 77 օրինակները բանեցընեմք . և հաղորդու
 77 թեան խորհրդոյն ճշմարտու թիւնը՝ մար
 77 դեղու թեան խորհրդովը հաստատեմք :
 77 Յիսուսի Քրիստոսի Մարիամէն ճնանիլը
 77 բնու թե սովորական ճամբովը մի եղաւ :
 77 Ամենեւին երկբայու թիւն չունիմք . այն
 77 բանին մէջ այս կարգս չի պահվեցաւ .
 77 քանզի այս ճննդեանս ամենեւին մարդ
 77 գործակից չեղաւ : Յայանի է՝ որ կուսի
 77 մը մայր ըլլալը բնու թեան կարգի դէմ
 77 եղած բան մըն է : Արդ այս մարմինս որ
 77 այս խորհուրդիս մէջ առաջ կը բերեմք ,

" նոյն խակ սուրբ կոչսէն ծնած մարմինն է :
 " Այս խորհրդոյս մէջ Յիսուսի Քրիստոսի
 " մարմնոյն արտադրութեանը համար ին-
 " չն՞ բնութեան կարգ կրբընտրուէք . ու
 " բովհետեւ տեառն մերոյ կուսէն ծնանիլն
 " ալ բնութեան կարգի դէմ է : Ասիկայ
 " Յիսուսի Քրիստոսի ճշմարիտ մարմինն
 " է , որ խաչը ելաւ և թաղեցաւ : Ուստի
 " ըստ ճշմարտութե՛ն՝ այս խորհուրդս ալ
 " մարմնոյ և արեան խորհուրդ է : Յիսուս
 " Քրիստոսի կ'ըսէ . — այս է մարմին իմ — :
 " Լըկնային խօսքերով եղած սրբագործու-
 " թեանէն առաջ՝ ասոր ուրիշ անուն կը տրու-
 " վի . բայց սրբագործութեանէն ետքը՝ ա-
 " սիկայ Յիսուսի Քրիստոսի մարմինն է :
 " Նոյնպէս կ'ըսէ . այս է արիւն իմ : Ար-
 " բագործութեանէն առաջ բաժակին մէջի-
 " նը ուրիշ անուն ունի . այլ սրբագործու-
 " թեանէն ետքը Յիսուսի Քրիստոսի արիւ-
 " նըն է : Դուք ալ ամէն կ'ըսէք . որ ճշմարիտ է
 " ըսելէ : Անանկ է նէ՛ ինչ որ բերանովնիդ
 " կը խոստովանիք նէ՛ սրտիւ ալ անոր ճըշ-
 " մարտապէս հաւատացէք , և ներքին մըտ-
 " քերնիդ՝ խօսքերնուդ համեմատ ըլլայ :
 (Հրահանգ հասարոց առ նորահասապս . Գլ . Թ) :
 Ուրիշ տեղեր ալ նոյն իմաստը կը յայտնէ .
 բայց մենք ասկէց զատ վկայութեան կա-
 բող չեմք :

Կիպրոս կղզին Սաղամինայ քաղաքին եպիսկոպոս էր . իր ժամանակի երեւելի մարդոց ամէնուն ալ ծանօթ և սիրելի՝ ի մաստուծեանը և սրբակրօն վարուցը համար . թէպէտ կենացը վերջին օրերը քիչ մը սուրբ Սկեբերան հայրապետին հետ գժտուծի պատահեցաւ մէջերնին . բայց իրարու ունեցած յարգութիւնին չի պակասեցաւ : Կոստանդնուպօլիսէն իւր վիճակը դառնալու ատենը նաւուն մէջ մեռաւ յամի տեառն , 403 :

Այս սուրբ հայրապետս՝ եկեղեցւոյ սուրբ խորհուրդները հաւատացելոց սուր վեցուցած գրքին մէջ կ'ըսէ . « Կը տեսնեմք որ Տէրն մեր մէկ բան մը առաւ ձեռքը . ինչպէս որ աւետարանին մէջ կը կարդամք . ելաւ , գոհացաւ ու ըսաւ . ափկայ այս ինչ բանն է : Բայց այս բանս իրեն առած մարմնոյն ոչ հաւասար է , և ոչ ա նոր հետ մէկ նմանութիւն մը ունի . անտեսանելի Աստուածութեանը ամենեւին նման չէ . իրեն գէմքին գծագրութիւնը և կերպարանքն ալ վրան չերեւիր : Այս բանս ձեւով բոլորակ է . ուժի կողմանէ ալ հասկընալ կ'ուզեսնէ՝ անզգայ է : Սակայն իրեն շնորհացը ներգործութեամբը

” կամեցաւ յայտնել թէ ասիկայ մէկ ու-
 ” թիչ բան մըն է . և ճարտ չկայ որ անոր խօսի-
 ” լուն չհասարայ . և ո՞վ որ չհաւատայ նէ՝
 ” շնորհքէ և փրկութիւն կնկած է ” (Անկու-
 ռապ . Բի . 37) : Ահա սուրբ Եղիսիան իր
 ատենը եկեղեցւոյ ունեցած հաւատորին
 վկայութիւն կուտայ :

21. ՍՈՒՐԲՆ ՅՈՎՀԱՆ ՈՍԿԵԲԵՐԱՆ

Աշխարհածանօթ հայրապետ, Կոստան-
 դրնուպօլսոյ պատրիարք, որ արսոր գնա-
 ցած ատենը Պսնտոսի Կոմանա քաղաքը
 վախճանեցաւ յամի տեառն, 407 : Ասոր
 բազմութիւ գիրքերէն և ճառերէն շատ
 վկայութիւններ կը գտնուին խորհրդոյս վը-
 ռայ, որ թէ որ ամէնը ժողվելու ըլլայինք՝
 մեծկակ հատոր մը գիրք կ'ըլլար . ուստի
 երկու կամ երեք կտոր վկայութիւնները
 բաւական սեպեմք :

Խընդիր ընելով սուրբ հայրապետը՝
 թէ այս խորհուրդս ի՞նչ է, և ինչո՞ւ տրու-
 վեցաւ, և ի՞նչ բանի օգուտ ունի, կ'ըսէ .
 “Մի մարմին եմք ամենեքեան և անդամք
 ” ՚ի մարմնոյ նորա և յոսկերաց նորա . իսկ
 ” հաւատով հանդերձ ուսեալքն զայս՝ ըզ-
 ” հետ եկեացեն ասացելոցս . զի մի միայն
 ” սիրովն լիցուք մի՝ այլ և այսու իրօք ընդ-
 ” այն մարմին խառնիցիմք : Կերակրով այս
 ” լինիցի, որով շնորհեաց մեզ : Քանզի

„ կամեցաւ ցուցանել մեզ զփափագ սիրոյ
 „ զոր ունի առ մեզ . վասն որոյ խառնեաց
 „ և միաւորեաց զմարմինն իւր ընդ մեզ ,
 „ զի մի լինիցիմք ընդ նմա , զոր օրինակ
 „ գլուխ ընդ մարմինն միացեալ է ” : Ար
 Քրիստոսի հետ մէկ մարմին ըլլալը հազար
 գութեամբ կ'ըլլայ կ'ըսէ . միայն սիրով մի
 ացեալ չի մնալու համար կերակրով մեզ ի
 րեն հետ միացոյց . և այս կերակուրը ինչ
 էր . իր մարմինը մեզի հետ միաւորեց . քան
 զի այս կերակուրս իր մարմինն էր : Այս
 խօսքէս անմիջապէս ետքը կ'ըսէ . “ Քանզի
 „ յոյժ և անյագ փափագման այս է նշա
 „ նակ : Օսոյն իսկ Յոր զեկուցանելով յա
 „ ղագս ծառայիցն , և որով էր փափագելի
 „ նոցա առաւել և անյագ սիրով , ուստի
 „ զխանդակաթն լինել առ նա ցուցանելով
 „ ասէին . — ո՛վ տայր մեզ յագիլ ՚ի մարմնոյ
 „ նորա (Յով . լւ . 31) — : Վասն որոյ և
 „ Քրիստոս զնոյն զայս արարեալ ՚ի մեծա
 „ գոյնան կամեցաւ ածել զմեզ . և այսու
 „ յայտ արար զառաւել փափագ սիրոյ իւ
 „ րոյ զոր ունի առ մեզ . ըստ որում ո՛չ ե
 „ թէ տեսանել միայն զանձն իւր ետ մեզ
 „ ցանկացողացս իւրոյ , այլ և մերձենալ
 „ և ուտել զմարմինն իւր՝ հպեցուցանե
 „ լով զատամուկս մեր ՚ի նա ” : Այս վեր
 ջին խօսքը նայելով կարծես թէ երանելի
 ին ազգում մը եղեր է , թէ ժամանակ պի
 տի ըլլայ որ՝ Քրիստոսի մարմինը ուտելը

հաւատալու մտքով պիտի առնեն . և այս կերպ ծուռ մեկնութեանս առաջը առնելու համար՝ ուսել զհարսինն իւր բսելէն՝ ետքը՝ ինչպէս ուտելն ալ բացատրելը հարկ սեպեր է . հպեցոցանելով զսպամոռնս մեր ՚ի նա բսելով . այսինքն՝ մեր առդաները անոր դպրներով :

Սուրբ հայրապետը նոյն կարգը՝ և յիշեալ խօսքերէն . քիչ մը ետքը՝ խորհրդայս օգուտը ինչ ըլլալը բացատրելով կ'ըսէ .
 « Այս մարմին և արիւնն խորհրդական
 » հալածէ զգեւս , և հեռագոյն լինել առ
 » նէ . և կոչէ զհրեշտակս առ մեզ և ըզ
 » տէրն ամենեցուն . զի ուր երևեսցի մար
 » մին և արիւնս տէրունական՝ փախչին
 » դեւք , ընթանան հրեշտակք : Քանզի ա
 » ըրիւնս այս հեղեալ՝ լուաց և սրբեաց զա
 » մենայն արարածս : Այսն արեանս այսու
 » ըրիկ բազում անգամ երանելին Պօղոս առ
 » եբրայեցիսն գրելով իմաստասիրեաց .
 « Թէ օրինակ արեանս այսմ զանմտանելին
 » զսրբութիւն սրբոցն մաքրէր : Արդ՝ ե
 » թէ օրինակն այսբան զօրութիւն ունէր
 » ՚ի տաճարին հեբրայեցւոց , այլ և ՚ի մէջ
 » եգիպտացւոցն ընդ սեամս գրոշմաբար
 » ծեփելով այնպէս օգնէր՝ ո՞րչափ ևս ա
 » ռաւել ճշմարտութիւնն : Օ՛ր թէ ա
 » ըրիւն գառինն որ նշանակէր զՔրիստո
 » սին՝ զսեամսն շաղախելով նշանէր և ըզ
 » ՚ի ներքսն ազատէր ՚ի մահուանէ , ո՞րչափ

77 ևս առաւել արիւնն ճշմարիտ հաստատլ ՚ի շը-
 77 թոնս մեր՝ սրբի ներքին մարդն և աղա-
 77 տի ՚ի մահուանէն յաւիտենից 77 (Սէկն .
 Յովն . Ճառ . խն . իղլ . 481 . 482 . 483 :
 444 . կոստ . թոնն 1717) : Այս տեղս ալ
 վերոյիշեալ զգուշութիւնը կ'ընէ սուրբ
 հայրապետը . ճշմարիտ արիւն ըսելով՝ և չէ
 թէ ճշմարիտ արեան յիշատակ և օրինակ .
 և թէ ըթոնալ կամ սրբազունքները ի հասնի
 ըսելով , որ չի կարծես թէ հաւատով ճա-
 շակման համար կը խօսի : Վիտելու բան
 մըն ալ այս կայ որ՝ սուրբ հայրապետը այս
 խօսքերս Յովհաննու վեցերորդ գլուխը
 մեկնած ատենը կը խօսի :

Քահանայական պատուոյն մեծութեը
 համար խօսելով սուրբ հայրապետը՝ կ'ըսէ .
 “ Յորժամ տեսանես զտէրն պատարագեալ
 77 և բազմեալ , և գբահանայն ՚ի վերայ կա-
 77 ցեալ պատարագին և աղօթաւոր , և զա-
 77 մենայնն կարմրացել պատուական արեամ
 77 բըն այնուիկ . կարծիցես թերեւս եթէ
 77 տակաւին ընդ մարդկան կաս և աստէն
 77 յերկրի բնականաս . և ոչ առաւել՝ եթէ
 77 յերկինս ՚ի վեր փոխեալ քո և զամենայն
 77 մարմնական խորհուրդս հոգւոյ ՚ի բաց
 77 եղեալ , մերկ հոգւով և սուրբ մտօք
 77 շուրջ հայիս յերկնաւորսն անդր , ով ըս-
 77 քանչեղեացս . ով Աստուծոյ մարդասի-
 77 բութեանն : Ար ընդ Հօր ՚ի բարձունս
 77 բազմի , ՚ի ժամուն յայնմիկ ամենեցուն

„ ձեռք բառնան զնա . և որոյ միանգամ
 „ խնդրենն զնա՝ տայ գիրկս ածել և ըն-
 „ դուենել . զոր և առ հասարակ ամենե-
 „ քեան գործեն զայդ՝ աչօք հաւատոյ ”
 (Յաղագս Դանիանայոսիկան . Գ . 4) :

Անտիոքացւոյ Ժողովրդեան տուած քա-
 ռոզներուն մէկուն մէջը կ'ըսէ . “ Ամէն
 „ բանի մէջ Աստուծոյ հնազանդ ըլլամք .
 „ մեր մտքին և մեր աչքին հակառակ եկած
 „ բաներուն անգամ անոր դիմադրութիւն
 „ չընեմք : Այս կանոնս խորհուրդներուն
 „ յարմարցընեմք : Մեր աչքին երեւցածին
 „ չի նայիմք , այլ անոր խօսքը նայիմք . բան-
 „ զի մեր զգայարանքները կրնան սխալիլ .
 „ անոր ըսածը անսխալ է : Արովհետեւ
 „ Բանն աստուած ըսաւ . — այս է մարմին
 „ իմ . հնազանդիմք , հաւատամք , և հոգւոյ
 „ աչքով այն մարմինը տեսնեմք . բանզի
 „ Յիսուս Քրիստոս մեզի զգալի բան չի
 „ տուաւ . այլ զգալի բաներուն տակը ա-
 „ նանկ բաներ կուտայ մեզի , որ միայն հո-
 „ գւով կ'իմացվին : Արքան մարդիկ կան որ
 „ հիմայ կ'ըսեն . կ'ուզէի որ ձեւը և կեր-
 „ սարանքը և հագած լաթերը և օտքը
 „ հագածները տեսնէի : Ահա՛ բուն ինքն
 „ է որ կը տեսնես կոր . կը շօշափես կոր .
 „ և մինչեւ անգամ կուտես կոր : Թէ որ
 „ քանի որ Յուդայի մատնութիւնը և խա-
 „ ջը հանողներուն ապերախտութիւնը մը-
 „ տածես՝ քեզի սոսկում կուգայ նէ , ըզ-

„ գուշայիր որ գուն ալ անոր մարմինը և
 „ արիւնը պղծող չի գտնուիլիս , և ասով
 „ յանցաւոր չըլլաս : Այս թշուառական
 „ ները Քրիստոսի մարմինը սպաննեցին .
 „ և գուն անիկայ պիղծ և ազտեղի հոգ
 „ ւով կ'ընդունիս , անկէց այնքան ազէ
 „ կութիւն տեսնելէդ ետքը : Քանզի մարդ
 „ ըլլալը և նախատինք կրելը բաւական չի
 „ սեպելով , այն ալ կամք ըրաւ որ քեզի
 „ հետ անանկ խառնըվի և միանայ՝ որ ա
 „ նոր հետ գուն մէկ մարմին ըլլաք . այն
 „ ալ չէ՛ ինչ ընկ հասարակ այլ իրօք և բուն ճըշ
 „ մարտութեամբ (ճառ . 60 . առ ժողովորդն
 „ Անպիոքայ) :

Խորհրդոյս սահմանադրութեանը վրայ
 խօսելով կ'ըսէ . “ Այլ ինքն էարբ անտի .
 „ զի մի յորժամ լսիցեն զայն՝ ասիցեն . իսկ
 „ արդ զիսորդ . արիւն ըմպիցեմք և մարմին
 „ ուտիցեմք , և խոսիլեցին որպէս և յայն
 „ ժամ . քանզի և այժմ , յորժամ վասն սո
 „ ըին իրաց ճառեաց , բազումք գայթազ
 „ զեցին ՚ի բանիցն : Արդ զի մի և աստ խը
 „ ուովեցին , նախ ինքն արբ , զի առանց
 „ խոսիլութեան ամիցէ զնոսա ՚ի հազոր
 „ գութիւն խորհրդոյն . նմին իրի իսկ յիւրմե
 „ արեւնէն ինչն արբ ” (Աեկն . Աստի . ճառ . ճբ :
 „ հար . գ . իղլ . 105 : Կող . Վէնէպիոյ . 1826) :
 Այս խօսքիս մէջ բաժակին մէջի գինին
 Քրիստոսի արիւնն է ըսելը՝ նորազանդնե
 բուն տուած մեկնութեանը մէկին ալ չի

յարմարիր . Քրիստոս իր մահը յիշելու համար գինի խմեց ըսել չըլլար . թէպէտ խրմածը լոկ գինի էր՝ բայց հաւատքով իր արիւնը խրմած եղաւ ըսել չըլլար : Հարկ կ'ըլլայ ըսել՝ որ սուրբ Սսկեբերանն ալ հիմակիսն ուղղափառներուն պէս իմացաւ . այն ատենը ո՛ւր կը մնայ 1215 թուին եղած Աատէրանու ժողովքին վճիռը . ո՛ւր մնաց 831 թուին հաղորդութեան վրայ ճառ շինելով նոր հաւատք քարոզող Պապբասիոսը : Ասոնք մէջ բերողները երբ որ Ամբրոսիոս հայրապետէն բերած վկայութիւնիս՝ (ԿԵՄ ԷրԸ , ԲԻ - , 19) , և Սսկեբերանին այս խօսքը և ուրիշ հայրապետաց խօսքերը կարգան նէ՝ հարկ կ'ըլլայ խոստովանիլ , որ մենք ո՛չ Պապբասիոս գիտէինք և ո՛չ Աատէրանու ժողովք . ուրիշները մեզի պատմեցին . և մենք ալ՝ անոնք իմաստուն և հմուտ մարդիկ են , և աւելաբարանական ըլլալնուն համար սոսք լին խօսիր կարծելով՝ պարզամտութիւն հաւատացիներ : Այրանի թէ ասանկ ըսելով ճշմարտութեան հնազանդին :

22. ՍՈՒՐԲՆ ՏԵՐՈՆԻՄՈՍ

Քահանայ և կրօնաւոր . բազմահմուտ մարդ . որ բոլոր հին և նոր կտակարանը իր բնեց բնագիր լեզուներէն . լատիներէն թարգմանեց . և շատ հմտութիւններով ալ մեկնեց : Մեռաւ Քրիստոսի 420 թուին :

Ըստր գրուածքներուն մէջն ալ հաղորդու թեան վրայ յայտնի զրուցվածքներ շատ կան . մենք երեւելիներէն մէկ քանին միայն առնեմք : “ Ղշմարտ հացը Սոխէս չի տուաւ . ալ Քրիստոս միայն կուտայ : Սեղ հացկերոյթի կը հրաւիրէ . և հոն մեզի կերակուր բուն ինքն է . և մենք բուն իսկ անիկայ կ’ուտեմք ” (նաճակ առ Հեկեկիոս) :
 “ Խորհրդական զատիկը՝ և զատկական ” գառին ուտելը լմրննալէն ետքը Յիսուս Քրիստոս զատկին ճշմարտ խորհրդոյն անցաւ . ինչպէս որ Սելքիսեգեկ օրինակաւ հաց և գինի նուիրեր էր , Յիսուս Քրիստոս ալ իր մարմնոյն և արեանը ճշմարտութիւնը առաջ բերաւ ” (Սեկի , Սափի . ԳԼ . ԻԳ) :

23. ՍՈՒՐԲԵ ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵՒ

Սրբոյն Վրիգորի լուսաւորչի ազգէն՝ և մեծին Ներսէսի զաւակ . Հայոց հայրապետական աթոռը ժառանգեց 390 թուին . 428 ին նախարարները զինքը հայրապետութենէ ձգեցին . ետքը որքան որ զղջացան և լալով աղաչեցին որ նորէն աթոռը նստի՝ յանձնառու չեղաւ . բայց իրեն առանձնութեան ժամանակն ալ ազգին օգտին կ’աշխատէր : Երանելոյն Սեսրովբայ գործակցութեամբը ամբողջ անձաշունչ գիրքը յունարէնէն հայերէն թարգմանեց . և շատ

ալ վարդապետական՝ պատմական և բանասիրական գիրքեր թարգմանեց և թարգմանել տուաւ . որով ասոր ժամանակը գլորագիտութեան կողմանէ մեր ազգին պանծալի դարը եղաւ : Հայրապետութենէ ելելէն տասն և երկու տարի ետքը մեռաւ 440 թուին :

Ասոր առանձին գրուածքներէն ամէնէն երեւելի և գերապանծ են աւագ շաբթւական շարականները . որ անհնար է որ մէկ հաւատացեալ մը մտադրութեամբ կարդայ՝ և հոգւով ջերմեռանդութեան չի շարժի : Հոս բերած խօսքերնիս՝ աւագ հինգ շաբթի օրվան շարականներէն են :

Օրհնութեան շարականին մէջ կ'ըսէ .
 « Բաշխէ զմարմին իւր և զարիւն , նոր
 » ուխտ անուանեալ՝ և յիշատակ կամաւ
 » և որ մահուանն , մերձեցելոցս 'ինա սրբ
 » բութեամբ » (Հարական . կանոն աւագ հինգ
 շաբթի) : Այս խօսքիս մէջը երևելի է սուրբ հայրապետին խորհրդածութիւն , որ ներկայ ժամանակին համար խօսելով՝ որ Քրիստոս ինքը զգալի կերպով չերեւիր , տակաւին կ'ըսէ որ՝ սրբութեամբ անոր մօտեցողներուն՝ ինքն է որ իր արիւնն ու մարմինը կը բաշխէ . և այս բաշխելու ալ՝ կամաւոր մահուանը յիշատակն է : Այլ այս խօսքս՝ տեառն մերոյ խօսքին մեկնութիւն է որ ըսաւ . « Հացն զոր ես տաց մարմին » իմ է , զոր ես տաց վասն կենաց աշխար-

” հի ” (Յովհ . զ . 52) : Այլք որ Վրիստոս
 պատարագիչ քահանային ձեռօքը իրեն
 մարմինը և արիւնը կուտայ սրբութեամբ
 իրեն մօտեցողներուն՝ առնողը նոյն հետ-
 այն կը յիշէ որ՝ այս այն մարմինն է որ բո-
 լոր աշխարհի կենացը համար տրուեցաւ
 և խաչին վրայ արիւն թափեց : Այլք իմ
 մէկ երախտաւորս և բարերարս՝ շատ ժա-
 մանակ անկէց հեռու ըլլալէս ետքը տես-
 նեմ՝ նէ՝ նոյն հետայն անկէց տեսած աղէ-
 կութիւններս միտքս կուգայ . բայց ծաղ-
 բական բան մը ըլլալէն զատ՝ ապերախտու-
 թիւն ալ կ'ըլլայ , երբ որ ըսեմ թէ այն
 մարդը ինձի աղէկութիւն ընողին յիշատա-
 կըն է , բուն իսկ աղէկութիւն ընողը չէ :
 Նմանապէս՝ երբ Վրիստոսի մարմինը և
 արիւնը ընդունիմ՝ որ իմ և բոլոր աշխար-
 հի փրկութեան գին եղաւ , և ըսեմ թէ
 ասիկայ իմ փրկութեանս յիշատակն է . թէ
 որ միտքս այն ըսել ըլլայ թէ իմ փրկու-
 թեանս պատճառ եղող մարմինը ինքը չէ՝
 այլ անոր յիշատակն է , սոսկալի հայհոյու-
 թիւն և ապերախտութիւն կ'ըլլայ այս
 խօսքը : Վրիստոսի մարմնոյն համար յիշ-
 ատակ ըսելը՝ մարմնոյն բուն էութիւնը չի
 վերցընէր , ուստի ո՛վ որ կ'ուզէ՝ որ յիշատակ
 բառը իրեն փաստ բըռնելով ճշմարիտ մար-
 մին և արիւն ըլլալը ուրանայ , անանկին
 պէտք կ'ըլլայ սուրբ գրոց կամ հին հայ-
 րապետաց մէկուն գրքին մէջէն ցրցընել

որ հազարգուծեան խորհուրդը Քրիստոսի տեսան մերոյ ճարտինն ու արիւնը չէ՛, այլ անոր յիշապահն է : Արբ որ մէկ բառ մը մինակ մնալով երկու կերպ մտքի կրնայ առնելով՝ այն բառը այն մտքերուն մէկը կամ մէկալը հաստատելու զօրութիւնն չունենար, մինչեւ որ անոր տարտամ նշանակութիւնը որոշելու ուրիշ բառ մը քովը չի դրվի : Աորադանգները երբ որ յիշապահ բառը ձեռք առնելով՝ մէկ մեծ յաղթութիւն մը ըրածի պէս կ'ըսեն թէ՛ տեսար, յիշապահ կ'ըսէ կոր, ապա ուրեմն ճշմարիտ մարմին ըլլալը ջնդուներ կոր, այս կանոնըս չգիտնալնին կը ցրցրնեն : Յիշապահ բառը մենք ալ կրնամք գործածել սք խորհրդոյս համար, ուստի մեր հաւատքը սուրբ գրոց դէմ ըլլալը մեզի ստուգելու համար այդ բառը սուրբ գրոց մէջ փրնտրուել՝ գրտնել՝ և մեզի ցրցրնելը պարտաւ աշխատութիւնն է, պէտք է սա խօսքըս, կամ ստոր նման ուրիշ մէկ խօսք մը գրտնել, հազարգուծեան խորհուրդը Քրիստոսի ճարտինն և արիւնը չէ՛, այլ անոր յիշապահն է : Այլ այս խօսքս ալ փրնտրուելու թող չի յոգնին. քանզի թէ որ սուրբ գրոց մէջ ատանկ խօսք մը ըլլար նէ՛ քրիստոնէական ընդհանուր եկեղեցին այդ խօսքին հակառակ հաւատք ունենալը անհրնար էր : Գանք սք հայրապետին ուրիշ խօսքերուն : Այն օրհնուէ շարականին մէջ կ'ըսէ .

“ Ար մարմնով և արեամբ քով ցուցեր ըզ
 ” թողու թիւն մեղաց , որ միշտ պատարա
 ” գիս 'ի մեզ անձախապէս ” : Քրիստոսի
 մարմինն ու արիւնը՝ մեղաց թողու թիւն
 ըլլալը սուրբ Պօղոս առաքեալը յայտնի
 խօսքով կը ծանուցանէ . “ Փոխեաց զմեզ
 ” յարքայութիւն որդւոյն իւրոյ սիրելոյ .
 ” որով ունիմք զփրկութիւն արեամբն նր՝ ,
 ” և զթողութիւն մեղաց մարմնովն նորա ”
 (Կորն . ա . 13 . 14) : Այն մարմինն ու ա
 ռիւնն է՝ կ'ըսէ սուրբ հայրապետը , որ ա
 մէն օր մեր մէջը քահանային ձեռօքը պա
 տարագ կը մատչի և զո՛հ կ'ըլլայ առ Աստ
 ուած . այն մարմինն է՝ որ ամէն օր կ'ուտվի ,
 ինչպէս որ զո՛հից միսերն ալ կ'ուտվին ,
 (Կեա Վերը , Լի . 10 , սորբ I ուսանողին խօսքը) .
 բայց չի հասնիր , և հատնելիք չունի : “ Ար
 ” միշտ պատարագիս 'ի մեզ անձախապէս ” :
 Նոյն շարականին մէջ կ'ըսէ . “ Բան
 ” հօր և քահանայապետ ճշմարիտ . որ զաչ
 ” խարհակեցոյց զմարմին և զարիւնդ քո
 ” բաշխեցեր յառաքեալսն . այսօր հաղոր
 ” դին հողեղէնքս աստուածային խորհրդ
 ” դոյդ ” : Քրիստոսի բանին հօր քահանա
 յապետ ըլլալը՝ Պօղոս առաքեալը յայտնի
 խօսքով կը բացատրէ . “ Այլ Քրիստոս ե
 ” կեալ քահանայապետ հանդերձելոցն բա
 ” րեաց , մեծաւն և կատարելով և անձե
 ” ուագործ խորանաւն , այսինքն է՝ որ ո՛չ
 ” յայց արարածոց , և ո՛չ արեամբ նոխա

” զաց և զուարակաց , այլ իւրով արեամբն
 ” եմուտ միանգամ ’ի սրբութիւնսն յաւի-
 ” տենականս գտեալ զփրկութիւնն ” (Նիք .
 Թ . 11 . 12) : Սուրբ առաքեալը ուրիշ տե-
 ղերն ալ շատ կը խօսի Վրիստոսի քահա-
 նայապետութեանը վրայ : Այս քահանայա-
 պետս՝ Ժողովրդեան մեղացը քաւութեան
 համար Հօր աստուծոյ նուիրած մարմինն
 ու արիւնը առաքեալներուն ալ տուաւ ,
 և մենք ալ այսօր այս աստուածային խոր-
 հըրդոյս կը հաղորդիմք կ’ըսէ : Վուցէ հա-
 կառակորդները ըսեն թէ այդ գաղափարը
 սուրբ գրոց դէմ է . որ մեղաց համար ե-
 ղած զոհին արիւնը գետինը թափել՝ և մի-
 սը բողբոլին այրել կ’ապրսպրէ (Նիք .
 դ . 18 . 21) : Եւ զոհին մարմինը ուտելէն
 և արիւնը խրմելէն առնելով՝ համեմա-
 տութիւնը՝ թէ ուրեմն Վրիստոսի մարմինն
 ալ պէտք է որ ուտեմք՝ և արիւնը խմեմք ,
 հեթանոսական սովորութիւն առնելով՝ մէկ
 համեմատական հետեւութիւն մըն է : Ա-
 սոր կը պատասխանեմ նախ . վասն յանցանաց
 զոհ եղած խոյին համար սուրբ գիրքը կ’ը-
 սէ . “Ամենայն արու քահանային կերիցեն
 ” զայն , ’ի նք տեղուջ կերիցեն զայն . քանզի
 ” սրբութիւն սրբութեանց է : Արպէս ըզ-
 ” վասն մեղացն , նոյնպէս զվասն յանցա-
 ” նացն , օրէն՝ մի և նոյն կացցէ նոցա . և
 ” քահանայն որ քաւիցէ նովաւ՝ նմա լիցի ”
 (Նիք . է . 6 . 7) : Անանկ է նէ՝ զոհին մսէն

չուտելը՝ ամէն զոհի համար չէ եղեր, միայն
 ողջակէզ ըլլալու զոհէն չուտալիք. քանզի
 անիկայ բողոքովին Աստուծոյ նուիրուած է,
 մարդու պիտոյից խեր չունի. ուստի անի-
 կայ պիտի այրուի: Աւրիշ զոհերուն միտք
 պիտի ուտալի. ուրեմն՝ զոհին միտք ուտելէն
 առնելով համեմատուիք՝ հեթանոսական
 սովորուէ առնելով չէ: Կը պատասխանեմ
 երկրորդ. այն զոհերէն փրկութիւն ըլլալիք
 չկար. «Մէկարէր արիւն նոխազացն և
 » ցլուցն բառնալ զմեզս» (Եբր. Ժ. 4).
 քանզի թէ որ անոնցմով փրկութիւն ըլլար
 նէ՝ նոյն զոհերը անպիտան սեպելով զոհե-
 լու համար ուրիշ ոչխար և գառն փրնտը-
 ուել պէտք չէր ըլլար. քանզի «Աւր թողու-
 » թիւն է՝ ոչ ևս պիտոյ է վասն մեզաց պա-
 » տարագ» (անդ. 18): Եւ այն արիւնը
 էապէս մեր փրկութեանը վերաբերեալ
 բան մը չունենալով, այլ մեր փրկութեան
 պատճառ եղող արեանը օրինակ ըլլալով,
 հարկ չէր որ ուտուէր կամ խրմուէր, և անով
 ներքին միութեամբ մեր մարմնոյն հետը
 միանայր. քանզի անով՝ Քրիստոսի արիւ-
 նէն մեզի եղած փրկութիւնը՝ նոյն արեանը
 օրինակին տալ կ'ըլլար: Բայց Քրիստոսի
 փրկարար արիւնը գինւոյ տեսակի տակ ճա-
 շակելով՝ նոյն իսկ Քրիստոս անմիջապէս
 մեր մէջը կը բնակի. «Որ ուտէ զմարմին
 » իմ և ըմպէ զարիւն իմ, յիս բնակեսցէ
 » և ես ՚ի նմա» (Յով. Զ. 57). և ասով

Քրիստոսի հետ միանալով յաւիտենական
կենաց արժանի կ'ըլլամք . «Ար ուտէ զմար-
» մին իմ և ըմպէ զարիւն իմ՝ ունի զկեանս
» յաւիտենականս . և ես յարուցից զնա
» յաւուրն յեանում» (անդ . 55) :

Սուրբ հայրապետին ուրիշ խօսքերը ըն-
դարձակ մեկնութիւն չեն ուղեր . որ ա-
ստնք են : « Եւսօր վերստին նորոգեցաք 'ի
» յանիծից նախահօրն , ճաշակելով զմար-
» մին և զարիւն Արդւոյն աստուծոյ : Եւնա-
» սականութե աղբիւր , զկենդանարարդ
» բաշխեցեր զմարմինդ քո . նորոգելով ըզ
» մահացեալսն յանցանօք 'ի պատրանաց
» թշնամւոյն : Ար 'ի խորհուրդս փրկականս
» եկեղեցւոյ բաշխեցեր աշակերտացն ըզ
» մարմինդ քո , նորոգելով զմահացեալսն 'ի
» ճաշակմանէ . հաղորդս այսմ ընկալ զմեզ
» միայն մարդասէր : Ար յաթող փառաց
» նստիս ընդ Հօր , այսօր բազմիւ ընդ ա-
» շակերտսն յանձն առեր՝ բաշխելով զմար-
» մին և զարիւն քո սուրբ » :

Եստնցմէ կ'իմանաս չէ՞ թէ այն միայն՝
թէ սուրբ հայրապետը ինչպէս կը սորվե-
ցրնէր , այլ և՛ թէ եկեղեցւոյ հաւատքը
ի՞նչ էր . քանզի այս խօսքերս հասարակաց
ժամերգութեան ժամանակը զրուցվելու
համար շինված են . և թէ որ այս խօսքերուս
մէջ եկեղեցւոյ հաւատոցը դէմ բան մը ե-
ղած ըլլար նէ՛ անհնար էր որ աստնք եկե-
ղեցւոյ մէջ ընդունելի ըլլային :

Անանձին մատենագրութիւն մը չունի սուրբ հայրապետը՝ որ մեր ձեռքը հասած ըլլայ . և թէ որ գըտնըվէր նէ՝ անշուշտ գիտելինք որ այս սուրբ խորհրդոյս վրայ նոյն վարդապետութիւնը կը խօսէր՝ ինչ որ եկեղեցական երգոց մէջ խօսեցաւ : Բայց մէկ ուրիշ բան մը կայ որ յիշատակելու արժանի է :

Այս սուրբ հայրապետս Արտաշիր թագաւորին պաշտպան կենալուն համար՝ նա խարարները պարսից թագաւորին մատնեցին և բանտը դնել տուին . ետքը զղջանալով աղատեցին . և շատ աղաչանք ըրին որ վերստին ազգին հայրապետ և կաթուղիկոս ըլլայ : Աղաչանքնին ջնդուներէ երանելին . և կարծիք չի տալու համար որ ըրածներնուն նեղացեր է և աղաչանքնին անոր համար ջնդուներ , տեսիլք մը սլաու մեց որ տեսեր էր « Ի մեծի հինգ շաբաթոյն ջրն¹ ՚ի զատկի աղու հացիցն ՚ի հսկման , հաղորդեալ ՚ի ժամ երեկոյին՝ պաշտաման սրբոյ և մեղսաքաւիչ խորհրդոյ կենարարին » : Այս տեսիլքիս մէջ իրեն աւանակ երեւեցաւ՝ որ « Ի վերայ սեղանոյն կայր հաց մի սուրբ , և ողկոյզ մի խաղողոյ .

1 Կարծեմ թէ « Ի մեծի շաբաթոյն » պիտի ըլլայ . մէկ մը՝ որ զարիչ աղահառիչ կ'ըսէ . և այս անունս աւագ հինգ շաբաթի օրվան չի յարմարիր , ճրագալուցի օրվան կը յարմարի , որ մեծպաքին ու զատկին մէջ տեղն է : Եւ երկրորդ՝ որ ՚ի ժամ երեկոյն կ'ըսէ սուրբ խորհրդոյն հաղորդիլ . որ նոյն շաբաթ օրվան համար սովորութիւն ըլլալը գիտեմք :

» ըստ պատուականութեան խորհրդոյ երկ-
 » նաւոր փրկութեան » : Այլ հրեշտակը այս
 տեսիլքին խորհուրդը բացատրելով կ'ը-
 սէ , « Տեղ որով կայր սեղանն ոսկի 'ի պա-
 » տուական ականց ընդելլուղեալ , զսրբոյ
 » Արրորդութեն ծանուցանէ զմիասնակա-
 » նութիւն , որ զվարս և զճգնութիւն ար-
 » դարոցն , որպէս զպատուական ականց զա-
 » նազանումն առ ինքեան տպաւորեալ զու-
 » արձացուցանէ , որք զմարմին և զարիւն
 » փրկչին արժանաւորապէս ճշմարտութի
 » բազմեալք ընդ նմա , ճաշակեն 'ի սուրբ
 » սեղանոյն » (Վաղար Գարաբեդ . Բղլ . 50 .
 52 . 56) : Այլմարտութեամբ բառը նշանաւոր
 է այս զրուցվածքիս մէջ . որ Քրիստոսի
 տեառն մերոյ իրօք ըստ մարմնոյ այն սեղա-
 նոյն վրայ ներկայ ըլլալը կը ցըցընէ . թէ
 այս բառս Բաղդաւ բառին հետ առնես , և
 թէ ճաշակեն բառին հետ : Այլմարտութեամբ
 Քրիստոսի տեառն մերոյ հետ նստեցան ըսես
 նէ՝ կ'ըլլայ վերջին ընթրեաց ատենը առա-
 քեալներուն Քսի հետ նստելուն պէս ,
 երբ որ հացը ձեռքը առաւ , այս է մարմին իմ
 ըսելով իրեն մարմին ըրաւ . և գինին այս է
 արիւն իմ ըսելով իրեն արիւն ըրաւ և առա-
 քեալներուն տուաւ : Թէ որ ճաշակեն բա-
 ռին տաս նէ՝ ըսել կ'ըլլայ , ճշմարտութի
 կը ճաշակեն . ինչը . « զմարմին և զարիւն
 » փրկչին » : Բառին քերականական որոշումը
 որ դին տանիս նէ՝ մի և նոյն միտքը կ'ենլէ :

Վուցէ մէկ երկբայու թեան մը պատ-
ճառ տայ ետքի խօսքը , որ հրեշտակը վե-
րայի շեալ խօսքէն անմիջապէս ետքը կ'ըսէ .
« Մտ երեւելոյ քեզ՝ հացն և ողկոյնն ՚ի
» վերայ սեղանոյն , օրինակ մարմնոյ և ա-
» րեան կենարար չարչարանացն տեառն
» ցուցանի (անդ . 56) :

Բայց երկբայու թեան տեղի բնաւ չկայ :
Թեպէտ կ'ըսեմք՝ որ հազորդու թեան խոր-
հրդոյն մէջ հացը Քրիստոսի ճշմարիտ մար-
մին կ'ըլլայ , և գինին Քրիստոսի ճշմարիտ
արիւն կ'ըլլայ . բայց բնաւ մարդ չըսեր որ՝
սեղանին վրայ դրված հացը նոյն իսկ սե-
ղանին վրայ դրված ըլլալովը և առանց սրբ-
բազործութեան՝ Քրիստոսի մարմին կ'ըլ-
լայ . և խաղողին ողկոյզը՝ գինին անկէց շին-
վելուն համար՝ Քրիստոսի արիւն կ'ըլլայ :
Այս բաներս՝ որ սուրբն Սահակ իրեն տե-
սիւքին մէջը սեղանին վրան դրված տեսած
էր , Քրիստոսի մարմնոյ և արեանը միայն
օրինակ էին , մարմին և արիւն չէին : Բայց
նոյն իսկ օրինակ ըլլալնին կը ցըցընէր թէ
սեղանին վրայ գտնուվելու Քրիստոսի ճշմա-
րիտ մարմինը հացէ կ'ըլլայ , և ճշմարիտ ար-
իւնը՝ խաղողէ շինված գինիէ կ'ըլլայ , և
հրեշտակը՝ որ ասոնց համար օրինակ էին կ'ը-
սէ , երբ որ ճաշակման վրայ խօսեցաւ նէ՝
« զմարմին և զարիւն փրկչին ճշմարտ-
ութեամբ ճաշակեն » ըսաւ :

Երանելոյն Սահակայ՝ և անոր գործակցին սբջն Սեսրովբայ գլխաւոր աշակերտն է . բազմահմուտ և բազմաշխատ մարդ : Սահուանը ճիշդ ժամանակը չեմք կրնար գիանալ . բայց որովհետեւ իր պատմութիւնը սրբոյն Սեսրովբայ մահուամբը կը վերջացընէ , որ 441 թուին մեռաւ , և ինքն ալ այն ատենը ծեր էր , և Վարդանանց ժամանակը ասոր անուներ չկայ , որ երեւելի մարդ ըլլալուն համար յիշվելու էր , գոնէ Երտաշատու ժողովքին մէջ , որ պարսից թագաւորին գրած մուրական թղթոյն պատասխանելու համար եղաւ 450 թուին , ուստի երանելի ծերունւոյս ալ մահը կ'ըլլայ 441 և 450 թուին մէջ տեղը :

Ասիկայ Վարդավառի ճառին մէջ՝ առաքեալներուն ժամանակի հաւատացելոց համար կ'ըսէ . « զՀոգին սուրբ յայտնապէս հաւատացեալքն տեսին խմբիւք եկեալ յաւազանն լուսոյ և 'ի սեղանն սբ 'ի վերայ կենարար մարմնոյ և արեան Աճորդւոյն » (Սափեմագրո-ի-ն* խորեն . Թղ . 336 = Գող . Վ Էնէփոյ . 1843) : Սարգիս և արիւն Աստուածորդոյն ըսելով ինչ բան հասկըցընել ուղեւը անհնար է որ խօսքին կարգէն չի հասկըցվի : Սեղանին վրայ՝ այս անուններովս հասկըցվելու բան՝ միայն ամենասուրբ հաղորդութիւնը կրնայ ըլլալ :

Հովիտիմեանց ճանապարհորդութե
 պատմութեանը մէջ նոյն երանելին կ'ըսէ .
 « տեղիք նոցա կոչին Ուրբաթայբբ . քանզի
 » ՚ի յուրբաթէ յուրբաթ մատուցանէին
 » (Երկուք ոմանք ՚ի քահանայիցն՝ ինչպէս
 » որ քիչ մը վերը կ'ըսէ) , զարբութեամբ
 » պատարագն . և բաշխէին արժանաւորա
 » պէս սուրբ կանանցն զմարմինն և զարիւ
 » նըն տեառն » (անդ . Բղլ . 302) : Քահա
 նայից սրբազործած պատարագը որ ժողո
 վրդեան կը բաշխեն՝ մարմին և արիւն կը
 ճանչնայ երանելին . որ ուրիշ տեղ մը կե
 նաց դեղ ըսելով կը բացատրէ . և մէկ ու
 րիշ պարագայ մըն ալ կեվելցընէ վրան , այ
 սինքն՝ թէ և քահանայն անարժան ըլլայ ,
 տակաւին անոր սրբազործածը և մատա
 կարարածը՝ կենաց դէղ է : Արշակ Թագա
 ւորին Փառանձեմ անուն տիկնոջը համար
 » կը պատմէ՝ որ « անարժանիւ ոմամբ սուտ
 » անուն քահանայիւ ՚ի կենաց դեղն զմա
 » հացուն խառնեալ ետ Ողոմպիադայ ա
 » ռաջին կնոջն Արշակայ , և ելոյծ ՚ի կենաց
 » սակս տիկնութեանն մախանաց » (Պատմ .
 Գ . 24) :

Հնդկաստանի կալկաթա քաղաքը իրա
 րու ետեւէ քանի մը տետրակներ տպւած
 են ասկէց քանի մը տարի առաջ՝ Ջրպող ըս
 ված նորաղանդներուն քարոզիչներուն տը
 պարանը . ասոնց մէկին մէջ , որոյ վերնա
 գիրն է՝ յորդոր առ գրագիտութիւն , թիւ 13 .

և տարված է 1840 թուին նոյեմբեր ամսոյն մէջ, անանկ բան մը գրած կը գտնեմք, որով Ողոմալիադա թագուհին այս կերպովս մեռցընող քահանայն կ'արդարանայ: Նոյն տետրակին խօսքը իր լեզուովը հոս օրինակեմք. և ետքը հեղինակին չէ՛ թէ հաւատքին՝ այլ սրբազապէս մարդկային տըրամաբանութեանը ուժը տեսնեմք: Այս հեղինակիս ըսած խօսքն է այս:

“Գոյափոխութի՛ հաւատացողքն շատ
 ” անգամ ասու՛մ են. մեր փրկիչ Յիսուան
 ” ասել է. այս է հացն որ յերկնից իջեալ
 ” է . . . (Յով. գ. 50—59): Եւ այս քա-
 ” նի մի համարներովն ջանաման են (այ-
 ” սինքն՝ կը ջանան) գոյափոխութեան վար-
 ” դապետութիւնն հաստատեն: Վասն ու-
 ” թոյ ասու՛մ են. սեղանումն օրհնեալ նըշ-
 ” խարքն և գինին՝ առանց կարծեաց Քնայ
 ” մարմինն և արիւնն է փոխարկվում և լե-
 ” նում. ինչպէս որ վերն մին մին տարկէց:
 ” Աւրեմն շատ խոնարհութք խնդրվում է
 ” գոյափոխութիւն հաւատացողացմէ, որ
 ” եթէ ընդունեն, և հրաման տան, նշխար-
 ” քի խմորի հետ փոքր ինչ մոլախինդ կամ
 ” մկնադեղ խառնվի առանց քահանայի
 ” գիտութեանն, և յետոյ նշխարքն շինվի,
 ” տանվի սեղանն որ քահանայն պատարագ
 ” առի (այսինքն՝ պատարագ ընէ): Եթէ
 ” որ գոյափոխութիւնն ճշմարիտ լինի՝ ու-
 ” թեմն մոլախինդ և մկնադեղն մարմին կը

„ փոխարկվին . ժամարար քահանէն առանց
 „ մին վտանգի երկիւղ կարող է սոյն այս
 „ օրհնեալ նշխարք և բաժակն ճաշակի . և
 „ յետ ճաշակվելէն եթէ որ կենդանի մը
 „ նայ՝ ուրեմն գոյափոխութեան ճշմար-
 „ տութիւնն ամենեքեանն ականատես կը
 „ լինեն , և իւրեանց տեսածն կը վկայեն ”
 (Եղև . 121) : Ահա ասոնք գրող մարդու
 խնդիրը կատարվեր է ժամանակով . Փա-
 ռանձեմ շաք խոնարհութեամբ խնդրեր է այն
 քահանայէն՝ որ Աղումպիադայի հաղորդե-
 լու ատենը սուրբ խորհուրդին մահադեղ
 խառնէ . Տոլախինդ կամ Մնարեղ ըլլալը չեմք
 գիտեր . բայց ինչ որ էրնէ՝ մեռցընող բան
 մըն էր . Աղումպիադա մեռաւ . ուստի այդ
 առ գրագիտութիւն յորդորող մարդը մենք ալ
 կը յորդորեմք , որ առ Տարդասպանութիւն և
 առ ամբարշտութիւն ալ մարդ չի յորդորէ :
 Փառանձեմ փորձեց՝ և ասոր ուզածին պէս
 ելաւ . իրեն ալ պէտք է այն խրատը տա-
 լով Փառանձեմայ մեղսակից ըլլալը իրեն
 հերիք սեպել : Բայց ուրիշ բան մըն ալ կայ
 անոր մտածելու : Սինչեւ այսօր մարդ ը-
 սած չունի որ՝ հաղորդութեան խորհրդոյն
 մէջ Քրիստոսի մարմին և արիւն փոխար-
 կըվելու՝ հացէն ու գինիէն զատ յարմար
 նիւթ եղած ըլլայ : Աւստի ինչ օտար նիւթ
 որ հացին և գինեոյն հետ խառնըլած կ'ըլ-
 լայ , թէ՛ փոխարկումէն առաջ և թէ՛ ետ-
 քը , անիկայ բնաւ երբէք Քրիստոսի ոչ

մարմինն ըլլալէք ունի և ո՛չ արիւն :

Այս հեղինակիս իրեն տրամաբանութեանը ուժը իրեն ստրկեցընելու համար՝ այս տեղս սա՛ խորհրդածութիւնս ալ ելելէցընեմք : Մարդս ինչ որ ուտէ նէ՛ ստամոքսին մէջ կը հալի , մամաց կը փոխալի , և անկէց ետքը մարդոյս արիւն , և հետեւաբար միս և ոսկոր կ'ըլլայ . ըսել է որ՝ մարդոյս մարմնոյն և արեանը կը փոխարկըլի : Ալ բնութեան օրէնքը այնպէս է՝ որ կերած կերակրոյն մէջը արիւնն ըլլալու յարմարութիւն չունեցող բաներ կան նէ՛ բնութիւնը անոնք դուրս կը նետէ : Այս բժշկական ծանօթութիւնս դնելէն ետքը՝ մենք կառաջարկեմք նոյն յորհրակը գրողին , որ իրեն ըսած երկրորդ փորձը ինքն ընէ իր վրայ . որ սրբագործելի նշխարին կամ գինիին հետը փրսխեցուցիչ դեղ մը խառնել ապրսպրեր էր . անանկ դեղ մը թող խառնէ իր ուտելու սովորական կերակրոյն հետ . եւ երբ տեսնէ որ այն դեղը մամաց չի փոխալելէն դատ՝ բնապէս մամաց փոխալելու բանն ալ չի թողուր որ մամաց և արիւնն ըլլայ , չի թողուր ալ՝ որ թէ որ սլիտի չի փոխալի նէ՛ ուրիշ չի փոխալելու նիւթերուն ճամբան ալ բըռնէ , ուրիշ ճամբով դուրս ելլէ , այն ատենը թող մտածէ թէ ինչո՞ւ համար ասանկ եղաւ . թող բժիշկներուն ալ հարցընէ , և հասարակ կերակուրի հետ խառնըված փրսխե-

ցուցիչ գեղին ներգործութեանը համար
 ի՞նչ պատասխան կը գտնէ՞նէ՛ Բրիտոսի
 կենարար մարմնոյն և արեանը հետ խառ-
 նըված մեռցընող թունոյն կամ փսխեցը-
 նող գեղին համար ալ նոյն պատասխանը
 հերիք թող սեպէ :

25. ԵՐԱՆԵԼԻՆ ԵՂԻՇԷ

Այս ալ թարգմանչաց աշակերտն է՛ և
 Սոփէս խորենացիին աշակերտակից . Աստ-
 ուածաշունչի քանի մը գրոց վրայ մեկնու-
 թիւններ , և տնօրինական տօնից վրայ և
 առաքելոց վրայ և ուրիշ նիւթերու վրայ
 ճառեր ունի . ամենէն երեւելին է պատ-
 մութիւնը , որ Վարդանանց պատերազ-
 մին վրայ գրեց : Այս պատերազմն եղաւ
 Բրիտոսի 451 թուին . և Նղիշէի պատ-
 մութիւնը կը հասնի մինչեւ հայոց նախա-
 րարներուն ազատումը , որ եղաւ Բրիտ-
 տոսի 464 թուին : Նղիշէի մեռնելուն
 ճիշդ ժամանակը չեմք գիտեր . բայց յի-
 շեալ թուականէն ետքը ըլլալը յայտնի է :

Այս երանելի վարդապետս՝ պարսիկ
 մոգպետին քրիստոնեայ ըլլալը պատմելով
 կ'ըսէ . « Ուղղէր ՚ի տան իւրում աւազան .
 » և ընդունէր ՚ի նոցանէ զսուրբ մկրտու-
 » թիւնն . հաղորդէր ՚ի կենդանարար մար-
 » մինն և ՚ի քաւիչ արիւնն տեառն մերոյ
 » Յիսուսի Բրիտոսի : Բարձր բարբառով

” աղաղակէր և ասէր . մկրտութիւնս այս
 ” լիցի ինձ ՚ի լուացումն մեղաց իմոց՝ և ՚ի
 ” ծնունդս նորոգութե՛ վերստին Հոգւոյն
 ” սրբոյ . և ճաշակումն անմահ խորհրդոյս
 ” ՚ի ժառանգութի երկնաւոր որդեգրութե՛ն ”
 (Պատմ . Վարդանանց . Եղանակ , Ը . Բրլ . 132 .
 Տափեհագրո-լեանց Աղեղէի . Գլ . Ի Վ Ենեպի .
 1838) :

Խօսվածքը ամէն նախնի հայրապետաց
 պէս ըլլալը բաւական է ցրցընելու թէ հա-
 ւատքն ալ անոնց համաձայն է . և տեղի
 չկայ ըսելու թէ՛ ՚ի մահ տեառն Յիսուսի
 Քրիստոսի մկրտովիլը՝ անոր մարմնոյն և ա-
 րեանը հաղորդ ըլլալ կը սեպվի . և պատ-
 միչին ալ միտքը այն է : Ըսոր նման զըուց-
 վածքներու համար նորազանդները ասանկ
 մեկնութիւն կուտան . բայց այս աեղս
 այդպիսի մեկնութիւն ամենեւին չի վեր-
 ցըներ . ատոնց հասկընալու սխալ միտքը
 մոգպետը կ'ուղղէ , մկրտովելէն և հաղոր-
 դովելէն ետքը ըրած աղօթքովը . որուն
 մէջ՝ ճաշակո-մն անմահ խորհրդոյս կ'ըսէ . որ
 մկրտութե՛ն տարբեր բան է : Համառօտ մը
 այս ալ նշանակել պէտք է՝ որ այս մոգպետս
 քրիստոնէական հաւատքը սորված ատենը՝
 հաւատոց համար բանտը դրվող կաթու-
 ղիկոս և եպիսկոպոս և քահանայ և սար-
 կաւագ , ասոր սորվեցուցեր էին որ մկր-
 տութիւնը վերստին ծնո-նդ է . և մեղաց լո-
 ցո-մն է . պարապ մէկ արարողութիւն մը

ԶԷ : Այն ժամանակը տակաւին մկրտու-
 թիւնը վերստին ծնունդ ԶԷ և մեղաց թու-
 ղութեան օգուտ մը չունի ըսողներուն
 վարդապետութիւնը երեւան ելած ԶԷր :
 Այս այն մարդիկը՝ որ եկեղեցւոյ հաւատքը
 ետքի ժամանակներըս աւրըված է ըսելով
 նորոգելու և աւրըված տեղերը շտկելու
 ձեռք զարկածի պէս կը պըտըտին , պէտք
 ԶԷր որ հին եկեղեցւոյ այս վարդապետու-
 թիւնս ձգեն , և իմաստակ խօսքերով մա-
 նիքեցւոց և պեղազեանց աղանդը նորո-
 գող տասնև վեցերորդ դարուն քանի մի ա-
 ղանդաւորներուն խօսքը հաւատացեալնե-
 րուն իբրեւ աւետարանական քարոզութիւն ծա-
 խեն :

Յիշեալ խօսքին մէջ սուրբն Աղիշէ
 մոգպետին դարձը պատմելով՝ եկեղեցւոյ
 հաւատքը համառօտ խօսքով որպէս թէ
 նշանակեր է , բայց աւելի ընդարձակ և
 վարդապետօրէն բացատրած է հայրմերի
 մեկնութեան մէջ այս խօսքովս : « Ասու-
 ղանէր տէրն մեր յաղօթսն աղաչել առ
 ղինքն՝ զհաց մեր օր ըստ օրէ տո՛ւր մեզ ,
 ղնչ յերկրէ , այլ ՚ի տեառնէ , յայտ է թէ
 և ղնչ յերկնից , այլ զտէրն ամենեցուն :
 Այս է , ասէ , իմ մարմինն , և այս է իմ
 արիւնն : Թէպէտ և անփշրելի էր՝ վասն
 սիրոյ քո փշրեցաւ , և զքեզ՝ որ ՚ի կամս
 քո փշրեցար , անփշրելի աստուածութիւն
 ղինքն յարեաց . — ղնչ թողցես զանձն իմ ՚ի

րդ ժողովս . և ոչ տացես սրբոյ քում տեսա
 նել զապականութիւնս : Յուրբաթու խա
 չեցաւ ՚ի վիշրումն մահու . ՚ի միաշաբա
 թու զվիշրեալ ոսկերսն Ադամայ ժողո
 վեաց և յարեաց յանմահութիւնն , և ե
 րեւեցոյց բազմաց ճշմարտութեամբ և
 ոչ առաջօք . մի օր հացացաւ ՚ի վերնա
 տանն , և հանապազ հացանայ յեկեղե
 ցիս ՚ի վերայ սուրբ սեղանոյն . նախ ին
 քն յինքենէ ճաշակեաց , և ապա զմեզ
 զամենեսեան ճաշակիցս արար նմին չար
 չարանաց (Սպիտակագր . Եղև . Բղև . 225) :

Արանելի վարդապետը սուրբ խորհրդ
 ոյս վրայօք եկեղեցւոյ վարդապետութիւն
 ասկէց աւելի յայտնի խօսքով չէր կրնար
 բացատրել , և միտքը աղէկ մը հասկըցը
 նելու համար բառ մըն ալ կը գործածէ ,
 որ մտքին վրայ ամենեւին երկբայութեան
 տեղի չի թողուր : Քրիստոսի համար կ'ը
 սէ . մի օր հացացաւ ՚ի վերնապատանն , և հանապազ
 հացանայ յեկեղեցիս : Այս հացանալ բառին վը
 րայ խորհրդածութեան արժանի բան կայ ,
 որ չեմք կրնար զանց ընել : Քրիստոսի հա
 մար ճարդացաւ և ճարմնացաւ կ'ըսվի սովորա
 բար . և սուրբ խորհրդոյս նկատմամբը
 հացացաւ ալ կ'ըսվի . ասոնց իմաստին մէջ
 համեմատութիւն մը կայ : և ճարդացաւ բա
 ռին նշանակութիւնը աստուածաբանօրէն
 քննեմք նէ՝ նոյն մտօք հացացաւ ըսելն ալ
 ինչպէս հասկըցվիլը շուտով երևան կ'եւլէ :

Քրիստոս որդին Աստուծոյ մարդ եղաւ նէ՛ մարդկային անձն չառաւ . բայց մարդկային բնութիւնը անանկ կատարել առաւ որ , թէ որ անոր հետ Ռանն աստուած չմիանայր նէ՛ անիկայ ինքնին մէկ մարդկային անձն մը կ'ըլլար . Ռանն աստուած անոր հետ միաւորելով անձն եղաւ . ուստի կ'ըսեմք կատարեալ Աստուած և կատարեալ մարդ : Անոր համար Քրիստոսի ըրած գործքերուն մէջ թէպէտ բաժանում մը կայ , մարդկային և աստուածային գործքերը իրարմէ կը տարբերին . բայց գործողը միշտ մի և նոյն անձն է , Որդին աստուծոյ , անոր համար կ'ըսվի , « Աստուած մարմնով վասն իմ խաչեալ » . Աստուած՝ խաչվողն է . բայց խաչվելուն գործը ըստ մարդկութեան կամ մարդկային բնութեան յատուկ ըլլալուն համար , որովհետեւ Աստուած ինքնին անչարչարելի է , Տարփնով բառն ալքովը կը դըրվի :

Այս համեմատութեամբս հայցալուսն ալքնեմք նէ՛ եկեղեցւոյ ուղղափառ վարդապետութիւնը կը գըտնեմք : Հացը անձն չունի , այլ անձին տեղը անոր գոյութիւնն է : Քրիստոս իր մարմնովը հաց կ'ըլլայ ըսելը՝ հացին գոյութիւնը կը վերնայ և Քրիստոսի մարմինը կամ Քրիստոս ինքն մարմնովը այն գոյութեանը տեղը կը բռնէ ըսել է . ինչպէս որ Քրիստոս մարդ կ'ըլլայ ըսելը՝ մարդկային անձն կը վեր-

նայ՝ և աստուածային բանին անձնաւոր
 բուժիւնը անոր տեղը կը բըռնէ ըսել է :
 Այս ծանօթութեանս վրայ՝ հացը հաց
 մնալով Քրիստոս ալ մարմնովը կուգայ ա-
 նոր հետ կը միանայ ըսելը ուղղափառ ե-
 կեղեցւոյ վարդապետութեան հետ չի մի-
 աբանիր . Նեստորի դրութեանը հետ ա-
 ւելի կը միաբանի : Ասոնք կ'ըսէին որ՝ Ռա-
 նին աստուծոյ անձը՝ մարդկային մէկ ան-
 ձըն մը ընտրեց և անոր հետ միացաւ , այս-
 ինքն՝ անոր մէջը բնակեցաւ . ինչպէս որ
 սուրբ մարդոց սրտին մէջը կը բնակէր . և
 Քրիստոսի և հասարակ սրբոց մէջ միայն
 այս տարբերութիւնս կը դնէին , որ աստ-
 ուած երբեմն սրբոց քովէն կըրնար հեռա-
 նալ , և սուրբերը ասով սուրբ և աստուած-
 ապրեաց ըլլալէն կը դադարէին և կըրնա-
 յին մեղանչել : Քրիստոս անմեղանչելի էր
 կ'ըսէին նեստորականները , անոր համար՝
 որ Ռանն աստուած անկէց բնաւ պիտի չի
 զատուէր . միշտ անոր մէջը պիտի բնակէր :
 Աորադանդներուն մէջէն ալ ո՛վ որ հաղոր-
 դութեան խորհրդոյն համար կ'ըսէ թէ՛
 հացը հաց մնալով Քրիստոս ալ մարմնու-
 վը անոր հետ կը միանայ , նեստորականաց
 մարդեղութեան խորհրդոյն վրայ ունեցած
 դաւանութեանը պէս դաւանութիւն մը
 կ'ունենայ հաղորդութե՛ խորհրդոյն վրայ :

Այս սուրբ հայրապետս ալ թարգմանչաց աշակերտներէն է, և սրբոյն Սովսէսի խորենացւոյ և Լղիշէի աշակերտակից է : Հայոց կաթուղիկոս եղաւ Քրիստոսի 480 թուին, եկեղեցական բարեկարգութիւններով հայաստանեայց եկեղեցին պայծառացոյց . վեց տարի ու կէս հայրապետութիւն ըրաւ . և 487 թուին մեռաւ :

Ասիկայ ճառեր շինած ունի, որոնց մէջէն մէկ քանին հին օրինակագիրները չբոթելով սրբոյն Լփրեմի կարծած են : Հոս բերելու վկայութիւններս այն ճառերէն են . և հոս ասիկայ կ'իմացընեմք, որ թէ և այս խօսքերս Յովհան մանդակունիինը եղած չըլլան, և սրբոյն Լփրեմինը եղած ըլլան նէ, մեր խօսքը բնաւ չեն տըկարացըներ, այլ աւելի կը զօրացընեն . վկայութիւնները մեր դրածէն հարիւր տարի մըն ալ աւելի հին ցըցընելով :

Այս ճառերուս մէջէն են սա՛ վկայութիւնները : “Պատարագաւն ՚ի մարմնոյ Արդւոյն աստուծոյ կերակրիս” (Ղու. ք. Լղ. 17) : “Օ մեղուցեալսն ասպաշխարութեամբ արդարացո՛ . զքաղցեալսն ՚ի մարմնոյն Քնի կերակրեա՛ . զծարաւեալսն արեամբն Քնի արբո՛” (Ղու. թ. Լղ. 77) : Կարելի է այս խօսքիս ծուռ մեկնութիւն տուող ըլլայ, բարոյական մտքի տանելով և ըսելով՝

որ մարմինն և արիւնն Քրիստոսի ըսելը՝ աստուածային վարդապետութիւնն ըսել է, որ Քրիստոս մարմինն և արիւնն առնելով աշխարհք եկաւ մեզի սորվեցընելու համար : Այսպիսի քաշքըշուք մեկնութիւն մը լրած եմ . բայց շատ ծաղրական բան է հայրապետի մը խօսք ալ նորաղանդից կրօնքին և մոլորութեանը համաձայն բերելու համար այսպէս քաշքըշելով մեկնելը : Այլ ասիկայ այն կը ցըցընէ՝ ինչ որ առաջկուց ըսած եմք . հայրապետները ամէնքն ալ մոլորեր են ըսելով բացարձակապէս վճիռ տալը ծանր կուգայ կոր . աւետարանին ամենապարզ զրուցվածքներէն այլաբանական միտք հանածներնուն պէս՝ հայրապետաց ըսածներէն ալ ասանկ միտքեր կը հանեն կոր . և ինչպէս որ աւետարանը այլաբանօրէն մեկնելնին կը ցըցընէ որ չեն կրնար յայտնի խօսքով աւետարանը ուրանալ , թէ՛ և իրենց կարծիքին դէմ սորվեցընէ , նմանապէս հայրապետի մը խօսք ծռելով մեկնութիւնն տալերնին կը ցըցընէ որ պիտի չի կրնան անոր խօսքն ալ չընդունիլ , թէ՛ և իրենց դէմ ըլլայ : Վանք սուրբ հայրապետին մէկ ուրիշ խօսքին :

“Սարմնոյ տեսառն հաղորդիս , և զԱ՛ծ
 ” գողանալ կամիս՝ թաքուցանելով զթշնա
 ” մութիւնն քո ընդ ընկերին : Ա՛յո՛ , և կա
 ” յէն գողանալ կամէր զԱ՛ստուած՝ թա
 ” քուցանելով զեղբօրն սպանութիւն . և

" արդ՝ տե՛ս զԵրեւոսմի տատանման նորա՝
 " զչար խորհրդոյն զպոտուղն : Ար ՚ի մարմինն
 " տեառն մերձենայ՝ և թշնամութիւն ընդ
 " ընկերին ունիցի , ոչ մարմին կենարար է
 " նմա՝ այլ հուր կիզանող . զի դատաստան
 " անձին իւրում ուտէ և ըմպէ : Այլ ու
 " մանք ոչ եթէ վսփասիաքերոյ սրբոյ խոր
 " հրդոյն փութան ՚ի հաշտութի ընկերին ,
 " այլ աւուրք բազումք հեռանան ՚ի սրբոյ
 " խորհրդոյն ՚ի մարմնոյն և յարենէն Քսի՝
 (Ղու . ԺԷ . ԲԴԼ . 96) : " Այլ ոչինչ համա
 " բեցայք զսրբութիւնս մարմնոյ և արեանն
 " Քրիստոսի , զոր հանապազ ընդունիք յա
 " հաւոր և ՚ի սոսկալի սեղանոյն " (Ղու .
 ԺԷ . ԲԴԼ . 124) :

27. ՍՈՒՐԲԵՆ ՕԳՈՍՏԻՆՈՍ

Հինգերորդ դարու մէջ եղած հայոց
 հայրապետներուն և վարդապետներուն
 վկայութիւնը տեսնելէն ետքը՝ հիմա տես
 նենք թէ ուրիշ հայրապետներ ինչպէս կը
 բացատրեն եկեղեցւոյ իրենց ատենը ու
 նեցած հաւատքը և դաւանութիւնը :

Հինգերորդ դարու հայրապետներուն
 մէջ երեւելի է սուրբն () օգոստինոս , ու
 թուն նորազանդներն ալ շատ մեծ յարգու
 թիւն կուտան , և սուրբ անունով կը յի
 շեն , և սուրբ ըսողը՝ կամ ընդունել պէտք
 է ասոր համար թէ ուղղափառ էր , աստ

ուածային վարդապետութեան դէմ բան չէր սորվեցրներ, կամ ըսելու է թէ հաւատքի մէջ մոլորած մարդիկ ալ կրնան սքեւ աստուածահաճոյ ըլլալ. որկէց կը հետեւի՝ որ հաւատքը մարդոյս փրկութեան հարկաւոր բան մը չէ ըսեն: Ար տգէտ նորաղանդները հետեւութիւն հանելէ կը վախնան և տրամաբանութիւն չեն սիրեր նէ՛ կամաւ կուրանալ է, իրենց աղանդը հաստատելու համար ըլլայ նէ՛ ծուռ տրամաբանութիւններ ընելէն չեն փախչիր. միայն շիտակ տրամաբանութիւնն է որ աւսոնց ատելի է, որովհետեւ անոնց ըսածին ծուռութիւնը ամէնուն աչքին առաջը յայտնի կ'ընէ:

Սուրբն Օգոստինոս ծնաւ Ափրիկէի Վակասդէ քաղաքը, Քնի 354 թուին. չափահաս եղած ատենը՝ որովհետեւ կրակոտ երիտասարդ մըն էր, մանկքեցւոյ աղանդոյն հետեւել սկսաւ. բայց ետքը սուրբ Ամբրոսիասի քարոզները իրեն շատ ազդեցին, և մօրը Արբուհի Մոնիկային աղօթքովն ալ միտքը լուսաւորելով մանկքեցւոյ աղանդը ձգեց և մկրտեցաւ 387 թուին: Չորս տարի ետքը՝ 391 ին՝ Հիսպոնն քաղաքի Վաղերիոս եպիսկոպոսին օգնական ըլլալու համար եպիսկոպոս ձեռնադրեցաւ, և 395 ին Վաղերիոս մեռնելով՝ անոր տեղը սուրբն Օգոստինոս յաջորդեց: Թէ՛ եպիսկոպոսութենէն առաջ

և թէ՛ ետքը՝ եկեղեցւոյ հաւատոյն և բարեկարգութեանը դէմ ելլող մանկիքեցիներուն, պեղագեաններուն, դոնատեաններուն և արիոսականներուն՝ և հաւատոց թշնամի կռապաշտ փիլիսոփայներուն հետ խօսքով և գրով կը վիճէր, և եկեղեցւոյ ղաւակները մոլորութենէ կը պահպանէր՝ և հեթանոսաց զրպարտութեանը դէմ կը ջատագովէր : Սեռաւ Հիպպոն քաղաքին մէջ՝ 430 թուին . երբ որ Հիպպոն քաղաքը Վանտալները պաշարէր էին :

Ասոր բազմաթիւ գիրքերուն մէջէն՝ նրա խորհրդոյս վրայօք խօսածները ամէնն ալ չեմք կրնար ժողովել . երկու երեք հատը բաւական սեպեմք : Սւթսուն և երեքերորդ քարոզին մէջ կ'ըսէ ժողովուրդին .
 « Պարտաւոր եղած եմ ձեզի՝ որ մկրտված էք , տէրունական սեղանոյն խորհուրդը
 բացատրելու համար ճառ մը խօսելու :
 Հիմակ այս սեղանս կը տեսնէք կոր , և
 անցած գիշեր ասոր հազորդ ալ եղաք :
 Պէտք է գիտնալ թէ ի՞նչ բան է այն որ
 առիք և կ'առնէք և ամէն օր պիտի առնէք :
 Սեղանին վրայ տեսած հացերնիդ
 տեսառն մերոյ խօսքովը որբագործը վե՛լով՝
 (Յիսուսի Քրիստոսի մարմինն է , և բաժակը , կամ մանաւանդ բաժակին մէջինը՝
 Աստուծոյ խօսքովը սրբը վե՛լով՝ Յիսուսի Քրիստոսի արիւնն է » :

Սաղմոսին 19 . գլուխին խորագրին վրայ

խօսելով, որ եօթանասնից թարգմանուէ
 մէջ գրած է եղեր թէ «Օ, ինքը իր ձեռքը
 » առաւ », կ'ըսէ. «Մսիկայ մարդու ինչ
 » պէս կրնայ ըլլալ. եղբարք՝ ասիկայ ո՞վ
 » կրնայ հասկընալ. քանզի ո՞ր մարդն է որ
 » ճշմարտապէս զինքը իր ձեռքին մէջը կը
 » բըռնէ : Մէն մարդ կրնայ մէկ ուրիշ
 » մարդու մը ձեռք բռնըվիլ. բայց մարդ
 » չի կրնար զինքը իր ձեռքը բռնել : Չենք
 » կրնար հասկընալ թէ ասիկայ ինչպէս նը
 » կարագրական մտօք կրնայ Վաւիթի հա
 » մար հասկըցիլ. այլ Յիսուսի Վրիստո
 » սի համար հասկըցիլէքը դիւրաւ կ'ի
 » մացիլ : Քանզի Յիսուս Վրիստոս իր մար
 » մինը առաքեալներուն տալով — Մյս է
 » մարմին իմ — ըսած ատենը իր մարմինը
 » իր ձեռքն էր » : Մյս խօսքերովս սուրբ
 հայրապետը յայտնի կ'իմացընէ թէ հա
 ղորդութիւնը Վրիստոսի իսկական մար
 մին և արիւն կը ճանչնար. օրինակ կամ
 պատկեր կամ նմանութիւն կամ յիշատակ
 չէր ճանչնար : Մէն մարդ ինչպէս որ հի
 մայ՝ նոյնպէս սուրբ Օգոստինոսի ատենն
 ալ դիւրաւ կը հասկընային թէ մարդ մը
 շատ մեծ դժուարութիւն չի քաշեր իրեն
 պատկերը կամ նմանութիւնը կամ յիշա
 տակը իր ձեռքը բըռնելու : Եւ ինչպէս
 որ հիմա՝ անանկ ալ այն ատենը չի հաս
 կըցիլէլու բան մըն էր թէ ինչպէս մարդ
 իր անձը իրեն ձեռքը կըրնայ բռնել : Մյս

դժուարութիւնս և անհնարութիս սուրբն
 ()գոստինոս ցրցընելով՝ իր խօսքին միտքը
 անանկ յայանի բացեր է, որ չի հասկընա-
 լը և ծըռելը անհնար է :

Անգղիայի Քէնդըրսլըրի քաղաքին արք
 եպիսկոպոսը Ղիլլօդսօն, որ 1694 թուին
 մեռաւ, գոյափոխութեան ճառին մէջ
 կ'աշխատի իր գիրքը կարդացողներուն հաւ-
 տրցընելու թէ սուրբն ()գոստինոս ալ
 հիմակլան կալվինականներուն պէս կը հա-
 ւատար, և քանի մը անանկ վկայութիւն-
 ներ կը բերէ՝ որ ուղղափառ մտքով հաս-
 կըցվիլը աւելի յարմար է. ինչպէս է այն՝
 որ սուրբ հայրապետը սաղմոսին ՂԸ. գլու-
 խին մեկնութեանը մէջ Քրիստոսի բեր-
 նէն առաքեալներուն կ'ըսէ. « Պէտք է որ
 » իմ ձեզի ըսած խօսքս դուք հոգեւոր մըտ-
 » քով առնէք, դուք այս մարմինը պիտի
 » չուտէք՝ որ կը տեսնէք, և զիս խաչը հա-
 » նողներուն թափած արիւնը պիտի չի խը-
 » մէք : Չեզի մէկ խորհուրդ մը տուի, որ
 » հոգեւորապէս իմանաք նէ՝ ձեզի կեանք
 » պիտի տայ » : Թէ որ այս խօսքս Ղիլ-
 լօդսօնին հասկըցածին պէս հասկընալու ը-
 լամք նէ՝ սուրբն ()գոստինոս ինքն ինչ
 մտքի վրայ ըլլալը չեմք կրնար գիտնալ. ո-
 րովհետեւ մէկ հեղինակ մը իրարու հա-
 կառակ խօսք ըսէ և գրէ նէ՝ իրեն բուն
 միտքը չի հասկըցվիր : Չեմք կրնար ալ ը-
 սել թէ այլ և այլ ժամանակ այլ և այլ

կարծիք ունէր սուրբը . և մէկ ատենի կարծիքը սխալ ըլլալը իմանար նէ՛ ետքը կը փոխէր . հաղորդուէ վրայ ունեցած կարծիքն ալ այս խօսքովս փոխեց ըսել չըլլար . քանզի նոյն ՂԸ . սաղմոսին մեկնուէ մէջ այս խօսքս ալ կը կարդամք . « Արովհետեւ այս » աշխարհքիս մէջ այս մարմնովս ապրեցաւ , և բուն այս մարմինս մեղի տուաւ » որ ուտեմք մեր փրկութեանը համար , » ուստի մարդ թող չուտէ այս մարմինս աւանց առաջիուց երկրպագելու , որուն » առաքեալները երկրպագութիւն ըրին , » և հիմայ ալ երկրպագութիւն կ'ըլլովի » խորհուրդներուն մէջ » : Ասիկայ 'Աիլլոդսոն չէ՛ յիշած . բայց հարկ էր յիշել և մէկալ խօսքին հետ միաբանելուն ճամբան գրանել . որ սուրբն () գոստինոս իրարու հակասական խօսքեր խօսած ըլլալով վկայութիւնը չի տկարանայ . քանզի իրեն ալ դիտաւորութեանը դէմ էր այս հայրապետըս մէկ խօսքի վրայ չի կեցող մարդ մը ցըցընելը : Անոր համար՝ () Էոստինոսի խօսքերուն մէկ մասը յիշել և իրեն վկայ բերելը , և մէկալ մասին ամենեւին խօսքը չընելը՝ բըռնած դատին կատարելապէս տէրութիւն չի կրնալ ընելու նշան մըն է : Անզի դիւրին է սրբոյն () գոստինոսի խօսքերը իրարու հետ միաբանել ամենապարզ կերպով : Հաղորդութե՛ խորհուրդը Քրիստոսի մարմինը չէ՛ ըսած չունի սուրբը

հայրապետը պարզանց . այլ կ'ըսէ . « Դուք
 » այս մարմինը պիտի չուտէք՝ որ իւր Կեանք »
 և այլն : Այս պարագայներս եվելցընելով
 ըսել կ'ուզէ . երբ որ Քրիստոսի խօսքը
 լսողները գայթակղեցան , կարծիքնին այն
 էր որ Քրիստոս ինչպէս որ այն ատենը ի-
 րենց մէջը կը տեսնէին արտաքին երևոյթ-
 քին կողմանէ , անանկ պիտի ուտեն . բայց
 անանկ չէր իսկապէս . Քրիստոս ուտվե-
 լու հացի կերպարանքի տակ պահված պի-
 տի ըլլար . անանկ որ՝ ուտելիքնին Քրիս-
 տոսի մարմինն էր էապէս . բայց երևոյթ-
 քին նայելով՝ Քրիստոսի մարմինը չէր .
 այսինքն՝ Քրիստոսի մարմնոյն արտաքին ե-
 րևոյթքը չունէր : Եւ Քրիստոսի բուն
 մարմինը ըլլալը՝ մարմնոյ զգայարանքնե-
 րուն վկայութիւն ստուգելով չէր ճանչըր-
 վեր , հաւատքով կը ճանչըրվէր : Այս է
 Դիլլօդսօնին բերած վկայութեանը վեր-
 ջին խօսքը . « Չեղի մէկ խորհուրդ մը տը-
 » լի , որ կոգնորապէս իմանա՞նք՝ ձեզի կեանք
 » պիտի տայ » : Տէս ինչ որ խօսեցանք Քր-
 լիստոսի « Հոգին է կենդանարար , մար-
 » մին ինչ ոչ օգնէ » խօսքին վրայ , գոր-
 ծոյս առաջին մասին մէջ . և Պասքասիոսի
 և Ռադուամնոսի վէճերուն վրայ՝ այս երկ-
 րորդ մասինս առաջին տետրակին սկիզբը
 և անոնք աղէկ մը միտքըդ առնելէդ ետ-
 քը՝ հայրապետաց խօսքերուն մէջ իրարու
 հակառակ բան չես գըտներ : Եւ թէ որ

սուրբ Օգոստինոսին գիրքերուն մէջ քանի մը տեղ՝ սուրբ խորհրդոյս համար ձեռն օրինակ գրուած գրանեասնէ՝ յիշէ՛ որ սբ հայրապետը այն տեղերը լատիներէն Ֆիլիոսս բառը գործ կ'ածէ . և այս Ափրիկեցի հայրապետիս գործածած բառին միտքը հասկընալու համար կարդա՛ ինչ որ ըսինք Տերտուղիանոս ափրիկեցիին գործածած Ֆիլիոսս բառին վրայ, երկրորդ մասին Ա. տետրակին մէջ, ի- 6 :

Նոյն 'Վիլլօդսօն' և Պօղօսլու՝ սբ Օգոստինոսի գրուածոց մէջէն ուրիշ խօսքեր ալ գտեր են ցրցընելու համար՝ որ սբ հայրապետը հաղորդութե խորհրդոյն մէջ Քրիստոսի մարմին և արիւն չի ճանչնար : Ասոնք ալ տեսնեմք թէ ինչ խօսքեր են :

Սուրբն Օգոստինոս (Վիլլ ընտրէ՛ ինչոյ կիճանց, գլ. 6) . կ'ըսէ եղեր՝ որ մէկ մարմին մը չի կրնար մէկ ուրիշ մարմնոց մէջ թափանցել, անանկ որ՝ թէպէտ երկու մարմին իրարու քով կամ իրարու մէջ կամ իրարու վրայ կրնան ըլլալ, բայց մէկ և անբաժանելի տեղւոյ մը մէջ երկու մարմին մէկ տեղ չեն կրնար ըլլալ : Այլ կ'ըսեն . թէ որ Քրիստոսի ճշմարիտ մարմինը հաղորդութեան խորհրդոյն մէջն է նէ՛ հարկ է որ ասիկայ ըլլայ, հացն ու Քրիստոսի մարմինը, գինին ու Քրիստոսի արիւնը մէկ տեղ ըլլան : Բայց ասանկ ըսելովնին կ'իմացընեն որ եկեղեցւոյ հաւատքը չեն հասկըցած : Աբ

եկեղեցին հաղորդութեան խորհրդոյն վրայօք
 ունեցած դաւանութեանը մէջ անանկ չի
 հաւատար՝ որ Քրիստոսի մարմինը հացին
 մէջ կը թափանցէ , և հացն ու մարմինը
 մէկ տեղ կ'ըլլան : Ասիկայ մէկ ուրիշ ազանդ
 մըն է՝ որ լատիններէն Իմբանայիօ կ'ըսվի . որ
 պէս թէ՛ հացին մէջը ըլլաւ : Եկեղեցին այս
 վարդապետութիւն չընդունիր . այլ անանկ
 կը դաւանի՝ որ հացը Քրիստոսի մարմին ըլ
 լալէն ետքը հաց չէ՛ . միայն հացի կերպա
 րանք և հանգամանք ունի . բուն էութիւնը՝
 Քրիստոսի մարմին է . և ասով միայն մէկ
 բան մը ըլլալով՝ թափանցելու երկու մար
 մին չկայ . հացի յատկութիւն և Քրիստո
 սի մարմին կայ : Ասիկայ ըսելնիս՝ հաղոր
 դութեան խորհրդոյն համար է . բայց ու
 րիշ բաներու վրայօք չեմք ընդունիր թէ
 մարմինը բացարձակապէս անթափանցելի
 ըսած ըլլայ սը հայրապետը . անանկ մտքով
 որպէս թէ հրաշքով ալ երկու մարմին իրա
 րու թափանցելնին անհնար ըլլայ : Այս
 անհնարութիւնս ընդունող մարդը չեմ
 գիտեր թէ ինչպէս կը մեկնէ այն՝ որ Քրիս
 տոս յարութիւն առնելէն ետքը՝ առա
 քեալներուն գրտնըված սենեակը մտաւ ,
 երբոր առաքեալները մէկ սենեակի մը մէջ
 ժողվըված էին , և հրեայներէն վախնալ
 նուն համար դուռը գոցեր էին (Յով . Ի .
 19 . 26) . և սուրբն Օգոստինոս մէկ հը
 րաշք մը պատմելով՝ պատմութիւնը լը

մընցընելէն ետքը կ'ըսէ . « Օչայս ոչ հաւ
 » ւատան այնոքիկ ոմանք , որք և զտեսունն
 » Յիսուսի ընդ անխախտելի կուսական ար-
 » գանդ մօրն անցանել չհաւատան , (ասանկ
 է Պօղոսը , որ ասոր անտեղի և ծաղրական
 կարծիք կ'ըսէ) . « և ոչ զմտանել առ ա-
 » շակերտս դրօքն փակելովք » (ՅԼ . Կաղաքին
 Աստուծոյ . Գր . Իբ . ԳԼ . 8 . Բիլ . 605 . Կալ .
 Կայ . Վէնէի . 1841) : Անանկ է նէ՛ սբյն ()
 գոստինոսի այս խօսքս ըսելը՝ բնականի վրայ
 հասկընալու է . հրաշքի վրայ չի հասկըցվիր :
 Նոյն սուրբն () գոստինոս կ'ըսէ (Ինդ-
 րէ՛՛ Փոստոսի . Գր . Ի . ԳԼ . 11) . Քն մարմ-
 նաւորապէս չի կրընար մի և նոյն ժամանա-
 կի մէջ շատ մը տեղ մէկէն գտնելիլ . ինչ-
 պէս որ մանիքեցիները կ'ըսէին թէ մի և
 նոյն ատենի մէջ խաչին վրայ էր , և լուսնին
 մէջ և արեւուն մէջ . և այլն : Յիշեալ նու-
 րաղանդ մատենագիրները ուղղափառաց
 դաւանութիւնը մանիքեցւոց այս խօսքիս
 նմանցընելով՝ սրբոյն () գոստինոսի մանի-
 քեցիներուն դէմ ըսածը ուղղափառաց ալ
 դէմ կը կարծեն : Բայց ասոնց մէջ մէկ մեծ
 տարբերութի մը կայ : Մանիքեցիները Քր-
 իստոսի մարմինը մէկ առաջօք բան մը կը
 կարծէին . և այլ և այլ տեղեր գրտնրվելը
 մի և նոյն ատենի մէջ՝ հրաշք չէին սեպեր ,
 մէկ բնական բան մը կը սեպէին . սուրբն ()
 գոստինոս՝ մէկ մարմնոյն մի և նոյն ատենի
 մէջ շատ տեղ ըլլալուն բնապէս հնարաւո

բուժիւնը չընդունիր . բայց բնաւ մէկ տեղ մըն ալ ըսած չունի թէ հրաշքով ալ ասիկայ չի կրնար ըլլալ :

Նոյն սուրբ հայրապետը կ'ըսէ (ՐՆԴԴԻՖ Փոստոսի . իթ . 2) . թէ որ Քրիստոս մարդոյս զգայարանացը վկայութեւն դէմ գալու բան մը ըրաւ նէ՛ հասարակութիւնը խաբած կ'ըլլայ . և թէ որ մեր զգայարանաց վկայութեանը պիտի չի կրնամք վստահիլ նէ՛ քրիստոնէական հաւատոց ճշմարտութիւնը ամէնը մէկէն կործանած կ'ըլլայ : Ասանկ ըսող ուրիշ հայրապետներ ալ կան : Բայց պէտք է տեսնել թէ ինչ սարագայի մէջ և ինչ բանի համար ասոնք ասանկ ըսին : Այս սարագայներս չինայիմք նէ՛ յիշեալ հայրապետներուն վկայութիւնը ձեռք առնելով հրեայներուն ալ կրնամք իրաւունք տալ , որ Քրիստոս աստուածական փառօք չերեւեցաւ անոնց , և չի ճանչցան . անոր համար խաչը հանեցին . քանզի իրենց զգայարանացը հաւատացին , որ Քրիստոսի աստուածութեանը համար վկայութի մը չէր տար անոնց . « Եթէ էր ծանուցել՝ ոչ արդեօք զտէրն փառաց ՚ի խաչ հանէին » (Թ . Կորն . ք . 8) : Եւ հրեայները Քրիստոս լոկ մարդ տեսնելով կ'ըսէին . « Աստի՛ն բարւոյ գործոյ ոչ առնեմք զքեզ քարկոծ , այլ վասն հայհոյութեան , և զի դու մարդ ես՝ և զանձն քո աստուած առնես » (Զով . Ժ . 33) : Եւ երբ որ Պետրոս առաւ

քեալ Քրիստոսի Արդի աստուծոյ ըլլալը
 խոստովանեցաւ նէ՝ Քրիստոս ըսաւ . « Ե-
 ըանի քեզ Սիմոն որդի Յովնանու . զի
 մարմին և արիւն ո՛չ յայտնեաց քեզ , այլ
 Հայր իմ որ յերկինս է » (Մատթ. ԺԳ . 17) :
 Քանզի Քրիստոսի Արդի աստուծոյ ըլլալը
 Պետրոս զգայարանաց վկայութիւնովը չի
 կրօցաւ ճանչնալ . թէ որ զգայարանացը
 հաւատար նէ՝ մէկալ հրեայներէն աւելի
 բան մը սորվենալիք չունէր , որ Քրիստոս
 սոսկապէս մարդ գիտէին : Այս մտքիս վը-
 ըաց առնելով մենք աւելի իրաւունք կ'ու-
 նենամք սուրբ Օգոստինոսին խօսքը դար-
 ձընելու և ըսելու . թէ որ բոլորովին մեր
 զգայարանացը վկայութեանը հաւատալու
 ըլլամք նէ՝ քրիստոնէական հաւատոց ճըշ-
 մարտութիւնը ամէնը մէկէն կը կործանի :
 Այս ըսած խօսքիս համար հարկ է ըսել որ
 սուրբն Օգոստինոս՝ և ո՛վ որ Քրիստոսի
 աստուածութիւնը կը դաւանի նէ ամէնքն
 ալ պիտի ընդունին . նաև հաղորդութե-
 մէջ Քրիստոսի ճշմարիտ մարմինն ու ար-
 իւնը ըլլալը չի հաւատացողներուն մէջէն
 անոնք որ Քրիստոսի ճշմարիտ Աստուած
 ըլլալը կը դաւանին՝ հարկ է որ զգայարա-
 նաց վկայածէն զատ բանի հաւատան . և
 ամէն բանի մէջ զգայարանաց վկայութեան
 կապիւնը մարդս ուղղակի անհաւատութե-
 մէջ կը ձգէ ըսեն : Եւ սրբոյն Օգոստի-
 նոսի ցրցուցած սկզբունքը ստոր հետ միա-

բանեւու համար հարկ է ընդհանուր մըտ-
քի չառնել վերոյիշեալ խօսքը . այլ տես-
նել թէ ինչ պարագայի մէջ խօսեցաւ . և
միայն այն պարագային և անոր նման պարա-
գայներուն համար հասկընալ :

Սուրբն Օգոստինոս Փոստոս մանիքե-
ցիին դէմ կը խօսէր : Փոստոս՝ և ուրիշ ա-
մէն մանիքեցիները կ'ըսէին որ Քրիստոս
ճշմարիտ մարմին չունէր . միայն երեւոյթ
մըն էր . ինչպէս որ երազ տեսնողները մարդ
մը կը տեսնեն և անոր հետ կը խօսին , բայց
իրօք և ճշմարտութեամբ անանկ մարդ մը
չի կայ : Ասկէց կը հետեւէր՝ որ Քրիստոս
աշխարհքի վրայ մարդու կերպարանօք տես-
նողները շարունակ իրենց զգայարանաց
վկայութեանը հաւատարով կը խաբվէին ,
մարդ մը տեսնել կը կարծէին , որ մանի-
քեցւոց կարծեօքը՝ մարդ չէր , լոկ երեւ-
ոյթ մըն էր : Աւ որովհետեւ Քրիստոս
աշխարհի փրկութեան համար ինչ ըրաւ և
կրեց նէ՝ մարմնով էր , և ասոնք կ'ըսէին
թէ մարմինը ճշմարիտ չէր՝ երեւոյթ մըն
էր , ասկէց կը հետեւէր ըսել թէ Քրիս-
տոս ճշմարտապէս չի ծնաւ , չի թլիստե-
ցաւ , չի մկրտեցաւ , չի քարոզեց , խաչը
չելաւ , և այլն , այլ ասոնք ամէնն ալ ե-
րեւոյթ էին . և ասով բոլոր քրիստոնէու-
թիւնը անգոյ երեւոյթի մը վրայ հիմնած
կ'ըլլար : Ասոր համար սուրբն Օգոստինոս
կ'ըսէր . թէ որ մեր զգայարանաց վկայու-

Թեանը չի վստահիմք նէ՝ քրիստոնէական հաւատքը բոլորովին կ'ոչընչանայ :

Սուրբն Օգոստինոս կ'ըսէ . Թէ որ Քրիստոս մարդոյս զգայարանաց դէմ բան ըրաւ նէ՝ մարդիկ խաբած կ'ըլլայ : Ասիկայ մենք ալ կ'ըսեմք . բայց խաբած ըլլալու համար մէկ ամենահարկաւոր պայման մը կայ : Թէ որ Քրիստոս մարդոյս զգայարանաց դէմ բան ըրաւ՝ և Տարրոյ Վճարոց որ այն բանին վրայօք Տարրս իր զգայարանացը չի հա հասարայ , յիրաւի խաբած կ'ըլլայ : Քրիստոս անքն մեր իր տալու հացին իրեն մարմինը ըլլալը անանկ յայտնի խօսեցաւ , այս բանիս վրայօք հաւատոյ հարկաւորութիւն այնքան աղէկ իմացուց , որ հրեայները աւոր հաւատալու համար յատուկ հրաշք ուղեցին . ասիկայ Յովսեփայ տղան չէ՞մի , ինչպէս երկինքէն ինչպէ կ'ըսէ ըսին . իրեն մարմինը ինչպէս մեղի կրնայ կերցընել ըսին . այդ խօսքը խիստ է՝ ատիկայ ո՞վ կրնայ լսել ըսին . Քրիստոս միշտ հաւատք կը պահանջէր . Տարսին ինչ ո՞չ օգնէ ըսելով զգայարանաց վիպոլթեան բաւական չըլլալը կը հասկըցընէր . և բոլոր գլուխին մէջ գո՛նէ մէկ բառ մըն ալ չկայ՝ որ հրեայներուն իմացածը սխալ ըլլալը իմացընէ : Աւստի սինտ վերջը ամէնն ալ տրուարնջելով ձգեցին դացին : Այսքան յայտնի և հաստատ վիպոլթիւն Քրիստոսի բերնէն սորված ըլլալնուս ետքը Թէ որ Քն

կամեցաւ որ տակաւին մեր զգայարանաց վկայութեանը հակառակ գայու բան չընէ այս խորհրդոյս մէջ, բոլոր քրիստոնեայները մէկէն խաբելը այս կ'ըլլայ. ասկէց աւելի մարդ խաբել չի կրնար ըլլալ՝ որ իրեն մարմինը խոստանայ հացի կերպարանքի տակ տալու, և ետքը լոկ հաց տայ՝ իրեն մարմինը յիշատակելու համար:

Վիլլոզսօն և Պօղօսյու կը կարծեն որ սքն ()գոստինոս իրենց խորհածին պէս կը խօսի. բայց ուրիշ նորաղանդները այն մըտքին վրայ չեն: Նորաղանդներուն պարագլուխը Սուտեր՝ կ'ըսէ, « Սաքրամանդէրները » (հաղորդութեան Քրիստոսի ճշմարիտ մարմին և արիւն ըլլալը չի հաւատացողները) սուրբ ()գոստինոսը իրենց պաշտպան կը բռնեն. քանզի շատ տեղ խորհուրդ և անպէսանելի նշան բառերը գործ կ'ածէ: Ինձի անանկ կուգայ որ՝ առսքեալներէն ետքը եկեղեցին սք ()գոստինոսէն աւելի գերազանց վարդապետ մը չունեցաւ: Բայց Սաքրամանդէրները այս սք և պատուական վարդապետս անանկ ամօթալի կերպով աւրեցին (խօսքը ծըռմըռկելով), որ հայհոյութեամբ լեցուն մէկ հերետիկոսութեան մը իբրև երաշխաւոր և պաշտպան՝ ասոր խօսքը վկայութի կը բերեն »: Սուտեր Սաքրամանդէրներուն թշնամի էր, բայց հայրապետներուն ալ շատ բարեկամ չէր. թէ որ սքն ()գոստինոս իրեն գիտ-

ցածին դէմ գտնէր նէ՝ բնաւ երբէք խիղճ
չէր ընէր անիկայ ալ մերժելու և հերե-
տիկոս է ըսելու, ինչպէս որ ամէնուն հա-
մար մէկէն ըսաւ թէ Պօղոս առաքելոյն
խօսքը չի հասկընալով խաբւեցան : Ասանկ
մարդ մը երբ որ սրբոյն ()գոստինոսի հա-
մար ասանկ վկայութիւն կուտայ նէ՝ բուն
իրեն միտքը և իրեն երեւցածը կը խօսի :

Այլ թէ որ ըսես՝ որ Սաբրամանդէրները
սուրբ ()գոստինոսը բռնած ըլլալնուն հա-
մար ասանկ կը խօսի որ վկայներնուն մէջէն
երեւելներուն մէկը պակսեցընէ և անոնք
տկարացընէ, ատոր ալ պատասխան ունիմ
տալու : Սաբրամանդէրներուն մէջէն ալ
հասկըցող կար որ ()գոստինոսը իրենց վկայ
բռնելով կը սխալին : Օսբինեան, որ Սաբ-
րամանդէրներուն աղանդապետ Օլոինկ
լին աշակերտն էր, և մեռաւ 1626 թուին,
խնդիր կը հանէ թէ ինչո՞ւ համար սուրբն
()գոստինոս իրենց ըսածին պէս չըսեր հա-
ղորդութե՛ վրայօք : Իրենց պէս չըսելուն
վրայ երկբայութիւն չունի. պատճառը
հասկընալ կ'ուղէ : Այլ կ'ըսէ. « Հիպպոնի
» եպիսկոպոսը քաղաքական դիտմամբ խը-
» նայութեամբ կը խօսի, իր միտքը յայտ-
» նի խօսելու չի համարձակիր. հասարակաց
» հասարակին յայտնի դրպիլ չուղելով » : Մենք
ալ հայրապետներուն վկայութիւնը այս
ճառիս մէջ կը ժողվեմք նէ՝ մտքերնիս այն
չէ՛ որ այս կամ այն հայրապետը ինչպէս կը

հաւատային նէ գիտնամք, այլ այն պիտի սորվիմք թէ այն հայրապետներուն ատենը եկեղեցին ինչպէս կը հաւատար: Աքն ()գոստինոսի օրը եկեղեցին անանկ կը հաւատար՝ ինչպէս որ հիմա կը հաւատայ ()սբինեան ատանկ կը վկայէ. և ասիկայ մեզի հերիք է: Անայածը թող ()սբինեան մտածէ, թէ սք հայրապետը վախկոտ և կեղծաւոր և հաւատքը ծածկող մարդ մը ցրցրնելէն ետքը շատ կրնայ մի վստահ ըլլալ անոր խօսքին:

Այն ուրիշ կարլինական մը՝ յիւրեօ անուն, սուրբ ()գոստինոսի համար մարգարէանալու ձեռք կը դարնէ. «Մարդ չի կրնար ինձի հաւտըցրնել կ'ըսէ, որ այս փարգապետութիւնս պաշտպանողները» (սուրբն Աիպրիանոս և սուրբն ()գոստինոս) ասիկայ ճշմարիտ կարծեն»: Բայց յիւրեօ այս խօսքովս՝ թաղէս փիլիսոփային պէս ըրեր է, որ երկինքը նայելով աստեղքները կը դիտէր, առջեւի փուսը չի տեսաւ մէջը ինկաւ, հայրապետաց միտքը մարգարէանալու խելքը տալով՝ իրեն դէմ զրուցվելու խօսքը մարգարէանալը մոռցեր է: Թէ որ սուրբն ()գոստինոս սրտանց ալ ըսածին պէս կը հաւատար նէ՝ անկեղծ մարդ էր, և այս անկեղծ ()գոստինոսը մեզի դաւանակից և հաւատակից է՝ իր ժամանակի բոլոր քրիստոնէից հետ մէկ տեղ: Թէ որ ըսածին պէս չէր հաւատար

նէ՝ ըսածը բոլոր քրիստոնէից ըսածին հա-
 մեմատ էր . չէ՛ նէ՛ ինչո՞ւ համար քրիստո-
 նէից դաւանութեանն ու իր գիտցածին
 մէկէն գէ՛մ խօսի : Հիմայ ալ ուղղափառ
 քրիստոնէից հաւատքը անոր ըսած և սորվե-
 ցուցած հաւատքն է : Թող նորազանդները
 տեսնեն թէ յիւրեցիին մարգարէութիւն մէկ
 բաւական փաստի մը տեղ կրնայ մի բռնել
 իրենց մէջը . և անոր ըսածին նայելով կրը-
 նան մի ըսել թէ սբ () գոստինոս կեղծաւոր
 մարդ մըն էր . սրտիւ նորազանդներուն ը-
 սածին պէս կը հաւատար . և բերնով և
 գրով ուղղափառաց պէս կը քարոզէր :
 Յայտնի ըսածը մենք վկայութիւն կ'առ-
 նեմք . նորազանդներն ալ ուզէր են ասիւ-
 կայ իրենց վկայ ունենալ . չըսած խօսքը
 իրենց հերիք կը սեպեն , միտքը ասանկ էր՝
 բայց յայտնի խօսելու վախցաւ ըսելով :
 Աեր վկայութիւն բերածը՝ սուրբ () գոս-
 տինոսի ատենը ընդհանուր Ակեղեցւոյ
 ընդունած հաւատքն է , որուն սուրբն
 () գոստինոս յայտնի կը վկայէ : Նորազանդ-
 ներուն վկայն է ընդհանուր Ակեղեցւոյ
 հաւատքէն զատւող՝ և անով մտքին մէջ
 հերետիկոսութի՛ ունեցող առանձին վար-
 դապետի մը Տպէն անցածը , որ բնաւ մէկ
 տեղ մըն ալ յայտնի խօսելու չէ համար-
 ձակեր , հասարակաց հասարակն յայտնի Գալիլ-
 լոսի ըլլալ : Ա՛տանկ վկայութիւնները մեզի
 գէ՛մ զօրութիւն չունին : () գոստինոսի

միայքը գրածին պէս չըլլալը Վիւրէջին ի մացընողը՝ նորազանդներուն ընտանի սորբ հոգին եղած լսխտի ըլլայ . ուրիշ նորազանդներն ալ շատ պարզամիտ են , որ ա սոր հոգի սպո-լիւան և ճոլորո-լիւան ըլլալը ա սանկ յայտնի նշանով ալ չեն իմանար :

28. ՍՈՒՐԲՆ ԿԻՒՐԵՂ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԱՑԻ

Եկեղեցւոյ ուղղափառ հաւատոյն պաշտպան և՛ Նեստորի ազանդոյն ախոյեան . Քնի 412 թուին Մղէքսանդրիոյ սրատրիարք եղաւ . և 444 թուին մեռաւ : Վրածները գրեթէ ամէնն ալ Նեստորի մոլորութեը դէմ են . որուն ազանդը դատապարտըլեցաւ առաջ Հռոմ քաղաքը 430 թուին մէկ մասնաւոր ժողովքի մը մէջ . ետքը 431 թուին՝ Եփեսոսի ընդհանրական ժողովքին մէջ :

Ասոր խօսքն է սա հետեւեալս . որ Եփեսոսի ժողովոյն մէջն ալ կարդացվեցաւ , և ամէնուն ընդունելի եղաւ : “ Խոստու ” վանիմք զպատարագս օրհնութեան կա ” տարեալ յեկեղեցիս . այսպէս մերձե ” նամք ՚ի խորհուրդն օրհնութեան . և ” սրբիմք յորժամ կցորդիմք սուրբ մարմնոյն ” և պատուական արեան փրկչին ամենայ ” նի Յիսուսի Քրիստոսի : Եւ ոչ եթէ իբ ” րեւ զլոկ մարմին ընդունիմք , քան լիցի , ” և ոչ իբրեւ զմարդոյ սրբեցելոյ ՚ի բանն

77 իբրեւ ՚ի սրատիւ միութեան , և իբրեւ
 77 զաստուածութեանն բնակիչ ունելով
 77 յինքեան : Այլ իբրեւ զկենդանարար
 77 ճշմարտութեամբ և ՚ի բանին մարմին .
 77 զի կենդանի է բնութեամբ իբրև զսօժ .
 77 և վասն զի միացաւ ՚ի մարմինն իւր , կեն-
 77 դանատրեցոյց զնա : Օ՛ր թէպէտ և ա-
 77 սիցէ ցմեզ , եթէ արդարև ասեմ ձեզ .
 77 եթէ ո՛չ կերիջիք զմարմին որդւոյ մար-
 77 դոյ , և ըմպիցէք զարիւն նորա , ո՛չ իբ-
 77 րեւ զմարդոյ որ իբրեւ զմի ՚ի մէնջ հա-
 77 մարիցիմք : Քանզի զխորդ էր հնար ե-
 77 թէ մարդոյ մարմին որ բնութի իբրեւ
 77 զմեզ իցէ , եթէ կարիցէ լինել կենդանա-
 77 րար . այլ ճշմարտութի միացոյց իւր վասն
 77 մեր մարմին , և եղեւ մարդ և յորջորջե-
 77 ցաւ որդի մարդոյ ” (Թոմաս Եսսօր :
 Պարապմանց . ԹԷ . 467 . 468) :

Այն ուրիշ տեղ մը կ'ըսէ . “ Թէ որ
 77 Քրիստոս միայն լոկ մարդ էր նէ՛ ինչ-
 77 պէս կրնայ ըսվիլ թէ այս սեղանոյս մօ-
 77 տեցողներուն յաւիտենական կեանք կու-
 77 տայ : Այլ ինչպէս կրնայ առանց մանրը-
 77 վելլու բաժնըվիլ , և մի և նոյն ատենի
 77 մէջ հոս և ամէն տեղ մէկէն ըլլալ ” :
 (Տոմ ՚ի Խորհրդական ընթրիսն) : Այն ճառին
 77 մէջ կ'ըսէ . “ Այն իսկ կենաց մարմինը առ-
 77 նեմք , որ մեզի համար առաջկուց մեր
 77 մարմնոյն մէջը բնակած է : Կենաց սրբ-
 77 բացուցիչ արիւնը խմենք , հաւատով

Դ խոստովանելով որ Քրիստոս միանգամայն
 Դ քահանայ է և պատարագ . որ կը նուիրէ
 Դ և կը նուիրվի . կ'ընդունի և կուտայ :
 Եւ Յովհաննու աւետարանին մեկնութե
 մէջ կ'ըսէ . « Մեզ ամէնքս որ մարմնով և
 Դ հոգւով իրարմէ բաժնըված և զատված
 Դ եմք , թէ՛ Մատուծոյ , և թէ՛ իրարու
 Դ հետ մէկ ընելու համար՝ միածին Արդին
 Դ աստուծոյ մէկ հնարք մը գտաւ , որ իր
 Դ իմաստութեանը և իր հօրը խորհրդոյն
 Դ գիւտն է : Քանզի խորհրդական հաղոր
 Դ դութեան մէջ ամէն հաւատացեալները
 Դ մէկ մարմնով միացընողը՝ բուն իր մար
 Դ մինն է , որ թէ՛ իրեն և թէ՛ իրարու հետ
 Դ ամէնը մէկ մարմին կ'ընէ : Եւ ասանկ
 Դ մէկ հատիկ մարմնով Յիսուս Քրիստոսի
 Դ հետ կապվելով մէկ եղողները ս'վ կրնայ
 Դ իրարու հետ ունեցած բնական միութե
 Դ նէն քակել ու բաժնել : Աւրեմն՝ մենք
 Դ ամէնքս մէկ հացի մը հաղորդ կ'ըլլամք
 Դ կոր նէ՛ ամէնքս մէկ մարմին մը կ'ըլլամք .
 Դ քանզի Քրիստոսի մարմինը չի կրնար բաժ
 Դ նըվիլ : Մտր համար եկեղեցին ալ Քրիս
 Դ տոսի մարմին կ'ըսվի . և մենք անոր ան
 Դ դամքները կ'ըսվինք՝ ինչպէս որ սուրբն
 Դ Պօղոս կ'ըսէ . քանզի ամէնքս Յիսուսի
 Դ Քրիստոսի սուրբ մարմնովը անոր հետ
 Դ միացած եմք , մեր մարմնոյն մէջ ընդու
 Դ նելով այն մէկ հատիկ և անբաժանելի
 Դ մարմինը . որով մեր անդամքները սուելի
 Դ անորը կ'ըլլան , քան թէ մերը » :

29. ՂԵՒՈՆԴԻՈՍ ՀԱՅՐԱՊԵՏ ՀՌՈՎՄԱՅ

Եկեղեցւոյ երեւելի հայրապետաց մէկըն է . որ իրեն հայրապետութեան ատենը Եւտիքէս հերետիկոսը դատապարտեց 431 թուին Քաղկեդոնի ժողովոյն հայրապետներուն խրկած նամակովը , Հռոմ քաղաքը մանիքեցիներէն մաքրեց . և մեռաւ Քրիստոսի 461 թուին :

Ասոր խօսքն է հետեւեալս : “ Տէրն մեր ”
 “ ըսած ըլլալով , թէ որ որդւոյ մարդոյ մար-
 “ մինը չուտէք և արիւնը չի խմէք նէ՝ ձեր
 “ մէջը կեանք պիտի չունենայք , պէտք է որ
 “ նք սեղանոյն հաղորդիք . անանկ՝ որ Յի-
 “ սուսի Քրիստոսի մարմնոյն և արեանը ճրջ
 “ մարտութեանը վրայ բնաւ երկբայութի
 “ չունենայք : Քանզի հաւատքով հաւա-
 “ տացածը բերանով կ'ընդունիս , և թէ
 “ որ ընդունածիդ դէմ վէճ պիտի հանես
 “ նէ՝ ամէն (ճշմարիտ է) ըսելը պարապ
 “ կ'երթայ ” : (Ղառ Վեցերորդ Ի պահս Եօթնե-
 “ րորդ ամսեան) :

30. ԹԵՌԴՈՐԵՏՈՍ ԿԻՒՐԱՑԻՈՑ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Աք Յովհան ոսկեբերանէն զատ իրեն վարպետ ունեցաւ թէոզորոս մոպսուեստացին . որով՝ Նեստորի աշակերտակից ըլլալով անոր տէր ելաւ և սուրբ Վիւրեղաղէքսանդրացիին հետ աւրբլեցաւ . բայց

եւորը հաշտեցաւ . և Նեստորի մօլորու-
թեանը դէմ ճառեր և գիրքեր գրեց : Եւ
կեղեցական պատմութիւն և ճգնաւորաց
պատմութիւն կամ հարանց վարք ալ շե-
նած ունի : Ասորւոց կիւրոս քաղաքին եւ
պիսկոպոս եղաւ 420 թուին , և մեռաւ
470 թուին :

Ասիկայ Ա . կորնթացւոց թղթոյն մեկ
նութեանը մէջ կ'ըսէ . « Առաքեալը կորն-
թացիներուն միտքը կը ձգէ այն ամենա-
սուրբ գիշերը , որ տէրն մեր Քրիստոս օ-
րինակ եղած զատիկը վերջացրնելով այս
օրինակիս բուն ճշմարիտը ցըցուց , փր-
կարար խորհրդոյն դրոնները բացաւ , և
իր պատուական մարմինն ու պատուական
արիւնը տուաւ չէ՛ թէ մինակ տասն և մէկ
առաքեալներուն , այլ և Յուդայի ալ » :
Եւ քիչ մը ետքը կ'ըսէ . « Այս վճիռս ,
— պարտական եղիցի մարմնոց և արեան
տեառն — , կը ցըցրնէ որ , ինչպէս որ Յուդա
անիկայ մասնեց և հրեայները նախատե-
ցին , ասոր պէս անոր ամենամբ մարմինը
իրենց պիղծ ձեռքը առնողները և իրենց
անմաքուր բերանը դրնողները անոր նա-
խատինք բրած կ'ըլլան » : Հաւատով հա-
ղորդողներուն համար միայն չէ Քրի մար-
մին և արիւն ըլլալը , այլ սրբագործութե-
նէն ետքը այն բանը Քրիստոսի ճշմարիտ
մարմին և արիւն կ'ըլլայ , կ'ուզէ առնողը
հաւատքով առնէ՛ կ'ուզէ անհաւատուք :

Այս է թէոզորեոսի ըսած վերի խօսքը .
 Թէ Քրիստոս իրեն պատուական մարմինն
 ու արիւնը չէ՛ Թէ մինակ տասն և մէկ ա-
 ուաքեալներուն, այլ և Յուդայի ալ տուաւ :
 Թէ որ Քրիստոսի մարմին և արիւն ըլլալը
 առնողին հաւատքին կապված ըլլար նէ՛ մի-
 այն տասն և մէկ աուաքեալներուն առածը
 Քրիստոսի մարմին և արիւն կ'ըլլար . Յու-
 դայի առածը լոկ հաց և գինի կը մնար :

Սբն Ամբրոսիոսի թէոզոս թագաւորը
 Թեասաղոնիկոյ կոտորածին համար եկեղեցի-
 էն դուրս ընելը պատմելով թէոզորեոս՝
 Ամբրոսիոսի ըսած խօսքը կը պատմէ որ թա-
 գաւորին ըսեր է . « Ի՞նչպէս պիտի համար-
 » ձակիս աշխարհի փրկչին նք մարմինը շօ-
 » շափելու այդ ձեռքերովդ՝ որ Թեասաղոնի-
 » կեցիները ջարդելովդ պղծեցան . ի՞նչպէս
 » պիտի համարձակիս այս պատուական ա-
 » րիւնը այն բերանը առնել, որ քու սաս-
 » տիկ բարկու թեանդ ժամանակը այնքան
 » անմեղներուն արիւնը թափելու պատ-
 » ճառ եղող անիրաւ և անգու թ հրամանը
 » տուաւ » (Պատմ . եկեղ . է . 17) : Սբոյն
 Ամբրոսիոսի բերանը այս խօսքս տալով թէ-
 ոզորեոս՝ այն սբոյն օրը եղած եկեղեց-
 ւոյ հաւատքը կը հասկըցընէ . որ մինչեւ
 իր ատենն ալ փոխված չէր . իր հաւատքն
 ալ նոյնն էր :

1846

1846

ՄՆՏՈՒՆԵՎՈՅ Է 1954 թ.

